Dewmien mhux xieraq ta' smiegħ ta' kawża bi ksur tal-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni u artikolu 6 tal-Konvenzjoni; Komputazzjoni ta' danni morali f'każ ta' dewmien mhux xieraq

QORTI ĊIVILI PRIM'AWLA

(Ġurisdizzjoni Kostituzzjonali)

ONOR. IMĦALLEF TONI ABELA LL.D.

Seduta ta' nhar it-Tlieta, 19 ta' Ottubru, 2021

Numru 3

Rikors Numru 219/20 TA

Paul (K.I. 14553A) u Colette (K.I. 294959M) konjuġi Berman

vs

L-Avukat tal-Istat

Il-Qorti:

Rat ir-rikors tar-rikorrenti konjuġi Berman (ir-rikorrenti) ippreżentat fit-2 ta' Ottubru 2020 li permezz tiegħu talbu s-segwenti:-

"1. Illi r-rikorrenti iffirmaw skrittura datata sitta u għoxrin (26) ta' Lulju tas-sena elf disa' mija u sebgħa u disgħin (1997) (**Dok. A**) għal-kirja tal-fond bin-numru tlieta u erbgħin (43), ġewwa Main Street, Balzan, mingħand il-propjetarja Rachelle Buttigieg versu il-ħlas ta' kera ta' elfejn mitejn u ħamsin liri (Lm2,250) għall-ewwel sena u erbat elef u ħames mitt lira (Lm4,500) għat-tieni sena;

2. Illi l-4 ta' Mejju 2000, Rachelle Buttigieg resqet talba kontra Paul (K.I. 14553A) u Colette (K.I. 294959M) konjuġi Berman fil-Prim Awla tal-Qorti Ċivili (Referenza numru 849/2000/1) fejn talbet lill-Onorabbli

Qorti sabiex il-konjuġi Berman jiġu kkundannati iħallsu lill-istess Rachelle Buttigieg is-somma ta' erbat elef u ħames mitt Lira (Lm4,500);

3. Illi l-konjuġi Berman preżentaw ir-risposta tagħhom u resqu l-eċċezzjonijiet tagħhom u kif ukoll intavolaw kontro talba fejn talbu lill-Onorabbli Qorti sabiex:

   "i. Tiddikjara u tiddeċiedi illi l-fond de quo ma kienx kunsinnat fi stat tajjeb ukoll peress li kien milqut minn diversi difetti u mankamenti ta' natura strutturali li minħabba fihom u l-konsegwenti skoll ta' ilma u umdita`, tali fond ma kienx fi stat li l-konvenuti rikonvenjenti setgħu jagħmlu minnu l-użu li għalih kien ġie mikri;
   ii. Tiddikjara u tiddeċiedi illi minħabba n-nuqqas ta' tgawdija tal-fond de quo da parti tal-konvenuti rikonvenjenti għar-raġunijiet hawn fuq imsemmija l-konvenuti rikonvenjenti sofrew danni, inkluż il-kera ta' sena sħiħa li għalqet fis-26 ta' Lulju 1998 cioe s-somma ta' Lm2,250;
   iii. Tillikwida d-danni hekk sofferti mill-istess konvenuti rikonvenjenti;
   iv. Tikkundanna lill-attriċi tħallas lill-konvenuti rikonvenjenti s-somma ta' danni hekk likwidati fit-tielet talba;"

4. Illi fl-għoxrin (20) ta' Frar elfejn u tnejn (2002), l-attriċi fil-kawża hawn fuq imsemmija u ċioe Rachelle Buttigieg, kienet għalqet il-provi;

5. Illi fis-seduta tas-sitta (6) t'Ottubru elfejn u ħamsa (2005), il-Prim Awla tal-Qorti Ċivili ddifferiet il-kawża għas-sentenza għat-tmienja u għoxrin (28) ta' Frar elfejn u sitta (2006);

6. Illi l-Prim Awla tal-Qorti Ċivili baqgħet tiddiferixxi s-seduti għall-istess skop, sabiex tasal għas-sentenza u tiddeċiedi l-kawża;

7. Illi sas-seduta tat-tnax (12) ta' Diċembru elfejn u tnax (2012), il-Prim Awla tal-Qorti Ċivili kienet għadha ma waslitx sabiex tagħti s-sentenza u b'hekk il-kawża kienet għadha ma kkonkludietx ruħha, u fl-istess seduta reġgħet iddifferiet għat-tletin (30) t'April elfejn u tlettax (2013);

8. Illi bejn dawn iż-żewġ seduti tal-elfejn u tnax (2012) u dik tal-elfejn u tlettax (2013) saret bidla fl-Imħallef li kienet qiegħed jippresjedi din il-kawża, u fil-fatt il-każ mexa mingħand Onor. Imħallef Dr. Joseph R. Micallef għall-Onor. Imħallef Lorraine Schembri Orland;

9. Illi sas-seduta tat-tmienja u għoxrin (28) ta' Novembru elfejn u tlettax (2013), il-Prim Awla tal-Qorti Ċivili kienet għadha ma waslitx sabiex tagħti s-sentenza u l-istess Onorabbli Qorti reġgħet iddifferiet finalment għas-sentenza għas-sebgħa u għoxrin (27) ta' Marzu elfejn u erbatax (2014);

10. Illi fis-seduta tas-sebgħa u għoxrin (27) ta' Marzu elfejn u erbatax (2014), il-Prim Awla tal-Qorti Ċivili ddeċidiet il-kawża billi ċaħdet it-talba ta' Rachelle Buttigieg u ddisponiet mit-talbiet rikonvenzjonali tal-

istess Rachelle Buttigieg u laqgħet it-talbiet kollha tar-rikonvenzjonanti Paul (K.I. 14553A) u Colette (K.I. 294959M) konjuġi Berman fil-kawża;

11. Illi b'hekk, il-kawża bir-referenza 849/2000/1, damet total ta' **erbatax (14)-il sena** (bl-appell ta' Rachelle Buttigieg eskluż li llum huwa deżert);

12. Illi apparti l-kawża bir-referenza 849/2000/1, hekk kif spjegata hawn fuq, l-istess Rachelle Buttigieg kienet resqet talba nhar id-29 ta' Settembru 2000, quddiem il-Prim Awla tal-Qorti Ċivili, kontra l-istess rikorrenti konjuġi Berman u kif ukoll is-soċjeta` Jagrove Services Ltd (Ċitazzjoni Numru 2186/2000/1), liema soċjeta` kienet proprjeta` tar-rikorrenti konjuġi Berman, fejn liema kawża ukoll damet total ta' erbatax (14)-il sena (bl-appell ta' Rachelle Buttigieg eskluż li llum huwa deżert), fejn il-Qorti ċaħdet it-talbiet tal-attriċi Rachelle Buttigieg, hekk kif aħjar spjegat fis-sentenza datata 27 ta' Marzu 2014;

13. Illi Rachelle Buttigieg kienet ukoll intavolat diversi mandati ta' sekwestru kawtelatorji fil-konfront tar-rikorrenti fosthom mandati 3229/2000 u 3562/2000, fejn dawn effetwaw il-likwidita tas-soċjeta` Jagrove Services Limited propjeta tar-rikorrenti, fejn tali mandati kienu inutili u baqgħu in vigore inutilment **kważi għoxrin (20) sena (enfażi miżjud)**, b'konsegwenza li r-rikorrenti konjuġi Berman sofrew danni sostanzjali hekk kif ser jiġi ppruvat matul l-andament tal-kawża;

Għaldaqstant, l-intimat jgħid il-għaliex din l-Onorabbli Qorti m'għandhiex, prevja kull dikjarazzjoni opportuna u għar-raġunijiet premessi, tiddeċiedi billi:

1. Tiddikjara illi d-dritt fundamentali tar-rikorrenti għal smigħ xieraq fi żmien raġonevoli kif provdut f'Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u f'Artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropea għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali kif inkorporata fil-Liġijiet tagħna mill-Kapitolu 319, ġie vjolat bid-dewmien tal-kawża fil-Prim Awla tal-Qorti Ċivili (Referenza numru 849/2000/1) fl-ismijiet Rachelle Buttigieg vs. Paul u Colette konjuġi Berman;

2. Tiddikjara illi d-dritt fundamentali tar-rikorrenti għal smigħ xieraq fi żmien raġonevoli kif provdut f'Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u f'Artikou 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropea għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali kif inkorporata fil-Liġijiet tagħna mill-Kapitolu 319, ġie vjolat bid-dewmien tal-kawża fil-Prim Awla tal-Qorti Ċivili (Ċitazzjoni Numru. 2186/2000/1) fl-ismijiet Rachelle Buttigieg vs. Paul u Colette konjuġi Berman u s-soċjeta` Jagrove Services Ltd;

3. Tillikwida ammont ta' danni, jekk hemm bżonn bil-ħatra ta' perit nominand, sabiex tkopri d-danni li ser jiġu pprovata matul l-andament ta' din il-kawża;

4. Tikkundanna lill-intimat iħallas is-somma hekk likwidata;

5. Tagħti kull rimedju, provvediment, ordni jew direttiva oħra li din l-Onorabbli Qorti jidhrilha li hu xieraq u opportun inkluż kull ħaġa li tista' tpoġġi lill-esponenti fis-*status quo* ante tal-vjolazzjoni."

Rat ir-risposta tal-Avukat tal-Istat ippreżentata fl-4 ta' Novembru 2020 li permezz tagħha wieġeb is-segwenti:-

"1. Illi r-rikorrenti għandhom iġibu prova li tabilħaqq kien hemm dewmien irraġjonevoli fiż-żewġ proċeduri msemmija fir-rikors kostituzzjonali tagħhom;

2. Illi għalkemm il-kawżi ċivili damu b'kollox madwar erbatax-il sena sabiex inqatgħu ma jfissirx b'daqshekk li awtomatikament għandu jinstab li kien hemm dewmien irraġjonevoli jew dewmien attribwibbli lill-Istat. Fil-fatt, hija ġurisprudenza kostanti u stabbilita li l-irraġjonevolezza taż-żmien m'għandux jiġi determinat fl-astratt jew minn numru ta' snin li tkun damet għaddejja l-kawża, imma għandu jitqies fid-dawl taċ-ċirkostanzi partikolari tal-każ li jkun;

3. Illi mingħajr preġudizzju għas-suespost, meta kawża tkun ilha pendenti għas-sentenza quddiem Qorti partikolari għal tmintax-il xahar jew aktar l-artikolu 195(5)(b) tal-Kap.12 tal-Liġijiet ta' Malta jippermetti lil kwalunkwe parti fil-kawża sabiex permezz ta' rikors jitolbu lill-Prim Imħallef sabiex jassenja l-kawża lil ġudikant ieħor;

4. Illi madanakollu jingħad ukoll li ma hemm l-ebda *time-limit* li l-Qorti trid bilfors tosserva fil-kors tal-proċedura quddiemha għax inkella l-interessi tal-ġustizzja jiġu ppreġudikati minħabba għaġla żejda;

5. Illi sabiex dina l-Onorabbli Qorti tkun tista' tqis b'mod serju t-talba tar-rikorrenti taħt l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropeja u l-artikolu 39(1) tal-Kostituzzjoni ta' Malta jrid jiġi ppruvat li mhux biss il-kawżi damu pendenti iżda li tali dewmien kien wieħed kapriċċjuż u maħsub biss sabiex jiżvantaġġjahom fit-tgawdija tad-drittijiet tagħhom skond il-liġi. Fil-kawżi msemmija mir-rikorrenti d-dewmien ma kienx wieħed kappriċċjuż jew irraġjonevoli iżda kien dovut minħabba n-natura u l-komplessita` tal-proċeduri in kwistjoni. Biżżejjed jingħad li kien hemm kontro-talba f'waħda mill-proċeduri u ġie maħtur assistent ġudizzjarju sabiex jiġbor il-provi b'għadd konsiderevoli ta' xhieda;

6. Illi bla ħsara għall-premess, anke jekk għall-ġieħ tal-argument biss, din l-Onorabbli Qorti ssib li kien hemm dewmien mhux raġjonevoli, jaqa' fuq ir-rikorrenti li juri li tassew ġarrab ħsara minħabba dan l-allegat dewmien;

7. Salv eċċezzjonijiet ulterjuri;

Għaldaqstant għar-raġunijiet fuq imfissra t-talbiet imressqa mir-rikorrenti għandhom jiġu miċħuda bl-ispejjeż kontra tagħhom."

Rat l-atti kollha tal-kawża;

Rat id-dokumenti li ġew esebiti in atti;

Rat l-atti proċesswali allegati in atti tal-kawża numru 849/00 fl-ismijiet Rachel Buttigieg vs Paul u Collette konjugi Berman u numru 2186/00 fl-ismijiet Rachelle Buttigieg vs Paul u Colette konjugi Berman u s-Soċjetá Jagrove Services Ltd;

Qrat ix-xhieda fil-kawża;

Rat il-verbal tal-udjenza tal-24 ta' Ġunju 2021 fejn il-kawża tħalliet għal-llum għas-sentenza.

Punti ta' fatti

1. B'dan l-ilment kostituzzjonali, ir-Rikorrenti qed isostnu li sofrew minn ksur tad-drittijiet fundamentali tagħhom għal smiegħ xieraq fi żmien raġjonevoli protett bl-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u bl-artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem.

2. Dan il-ksur reklamat seħħ fil-konfront tar-Rikorrenti minħabba li t-tul ta' żmien meħud sabiex jiġu konklużi l-proċeduri ċivili li ġew istitwiti fil-

konfront tagħhom bin-numru 849/00 fl-ismijiet Rachel Buttigieg vs Paul u Collette konjugi Berman u bin-numru 2186/00 fl-ismijiet Rachelle Buttigieg vs Paul u Colette konjugi Berman u s-Soċjetá Jagrove Services Ltd, huwa irraġonevoli.

Punti ta' Liġi

3. Skont l-artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropea "*Fid-deċiżjoni tad-drittijiet ċivili u tal-obbligi tiegħu ..., kulħadd huwa ntitolat għal smiegħ ... fi żmien raġonevoli ...*".

4. L-istess jistipula l-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni li "*Kull qorti jew awtorità oħra ġudikanti mwaqqfa b'liġi għad-deċiżjoni dwar l-eżistenza jew l-estensjoni ta' drittijiet jew obbligi ċivili għandha tkun indipendenti u imparzjali; u meta l-proċeduri għal deċiżjoni bħal dik huma mibdija minn xi persuna quddiem qorti jew awtorità oħra ġudikanti bħal dik, il-każ għandu jiġi mogħti smigħ xieraq għeluq żmien raġonevoli.*"

5. Iż-żmien raġonevoli tal-proċedimenti huwa wieħed mill-aktar garanziji proċedurali importanti tad-drittijiet fundamentali għall-proċess ġust imnaqqax fl-Artikolu 6 § 1 tal-Konvenzjoni u l-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni.

6. L-Artikolu 6 § 1 jobbliga lill-Istati Membri sabiex jorganizzaw is-sistemi legali u ġudizzjarji tagħhom b'mod li l-qrati tagħhom ikunu jistgħu jikkonformaw ma' dan ir-rekwiżit hemm impost. Dan jiġifieri li l-Qrati

nazzjonali jkunu kapaċi jiggarantixxu lill-kullħadd id-dritt għal deċiżjoni finali fuq kwistjonijiet ta' drittijiet u obbligi ċivili fi żmien raġonevoli (**Comingersoll S.A. v. Portugal** [GC], § 24; **Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania** [GC], § 142).

7. Dan l-obbligu japplika wkoll għal-Qrati Kostituzzjonali, għalkemm b'interpretazzjoni differenti tenut kont tal-irwol tagħhom, bħala gwardjani tal-Kostituzzjoni, li jqisu n-natura u l-importanza tal-każ f'termini politiċi u soċjali (**Süssmann v. Germany**, § 56; **Voggenreiter v. Germany** §§ 51-52; **Oršuš and Others v. Croatia** [GC], § 109).

8. Kif jingħad fir-*Report of the European Commission on the Efficiency of Justice (CEPEJ)*, b'dan l-obbligu is-sistemi ġudizzjarji ġew tassew mogħtija għan ġdid: li jipproċessaw kull każ "*within an optimum and foreseeable timeframe*" (CEPEJ(2004)19REV2, p. 3).

9. F'dan is-sens il-Qorti Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem (QEBD) kemm-il darba saħqet fuq l-importanza li l-ġustizzja tiġi amministrata mingħajr dewmien li jista' jqiegħed l-effettivitá u l-kredibilitá tagħha fil-periklu (**H. v. France**, § 58; **Katte Klitsche de la Grange v. Italy**, § 61; **Scordino v. Italy** (no 1) [GC], § 224). Stat Kontraenti li nstab li vvjola dan ir-rekwiżit frekwentament u ħoloq kumulu ta' vjolazzjonijiet identiċi, ġie kemm-il darba meqjus mill-QEBD bħala Stat li jħaddan prattika inkompatibbli mal-Konvenzjoni. Dan għaliex tali vjolazzjonijiet jirriflettu sitwazzjoni kontinwa li għadha ma ġietx rimedjata u li għalhekk qed

iċċaħħad il-partijiet min rimedju domestiku. Il-QEBD qieset tali ċirkostanza bħala waħda li tikkostitwixxi ksur aggravanti tal-Artikolu 6 § 1 tal-Konvenzjoni (ara **Bottazzi v. Italy** [GC], § 22; **Scordino v. Italy** (no 1) [GC], § 225).

10. Il-ġurisprudenza tal-Qorti Ewropeja dwar id-Drittijiet tal-Bniedem (QEDB) kif riflessa fil-ġurisprudenza kostanti tal-Qrati Maltin, stabbilit il-prinċipji li għandhom jiddeterminaw it-tul taż-żmien tal-proċedimenti u l-kriterji indikattivi tar-raġjonevolezza ta' dan it-tul taż-żmien.

<u>Id-determinazzjoni tat-tul taż-żmien tal-proċedimenti</u>

11. *Id-dies a quo* tal-kejl tar-raġonevolezza taż-żmien fil-każ ta' proċeduri ċivili huwa d-data li fiha l-ilment jew talba tiġi indirizzata quddiem il-Qorti domestika f'forma preskritta mill-liġi applikabbli (**Poiss v. Austria**, § 50; **Bock v. Germany**, § 35; **Portington v. Greece** §20). Ġie iżda aċċettat f'ċertu ċirkostanzi eċċezzjonali li l-perjodu tal-kejl tar-raġonevolezza taż-żmien għandu jibda jiddekorri qabel id-data li fiha l-applikant jippreżenta l-att li bih jibda l-proċeduri quddiem Qorti kontenzjuża (**Golder v. the United Kingdom**, § 32 in fine; **Erkner and Hofauer v. Austria**, § 64; **Vilho Eskelinen and Others v. Finland** [GC], § 65). Dan meta, ad eżempju, azzjoni partikolari tkun teħtieġ li, qabel ma tiġi hekk istitwita, jittieħdu ċerti passi proċedurali preliminari (**Blake v. the United Kingdom**, § 40; **Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], §§ 207-208, u **Koziy v. Ukraine**, § 25) jew ikun hemm impost bħala pre-rekwiżit l-

obbligu li tiġi sottomessa applikazzjoni lil xi awtoritá amministrattiva. F'dak il-każ il-perjodu tal-kejl tar-raġonevolezza taż-żmien għandu jinkludi wkoll din il-proċedura amministrattiva preliminari mandatorja (**König v. Germany**, § 98; **X v. France**, § 31; **Schouten and Meldrum v. the Netherlands**, § 62; **Kress v. France** [GC], § 90; **Siermiński v. Poland** § 65).

12. L-Artikolu 6 § 1 jista' jsib applikabbilitá wkoll fi proċeduri li, għalkemm ma humiex kompletament ġudizzjarji fin-natura tagħhom, huma madanakollu marbuta mill-qrib ma' superviżjoni minn korp ġudizzjarju. Dan kien il-każ, pereżempju, fi proċedura għall-qasma ta' patrimonju li tmexxiet fuq bażi mhux kontenzjuża quddiem żewġ nutara, iżda ġiet ordnata u approvata minn qorti (**Siegel v. Franza**, §§33-38). It-tul tal-proċedura quddiem in-nutara għalhekk ġie kkunsidrat fil-kalkolu taż-żmien raġonevoli.

13. Id-*dies ad quem* ta' dan il-kejl taż-żmien rilevanti huwa l-mument fejn l-ilment in disputa jkun ġie solvut b'sentenza li tkun definittiva, finali u eżegwita (**Poiss v. Austria**, § 50; **Blake v. the United Kingdom** §40). Dan iż-żmien għalhekk ikopri wkoll l-istadju tal-appell (**König v. Germany**, § 98 in fine; **Kudła v. Poland** §122) u ma jeskludix l-istadji susegwenti s-sentenza fuq il-mertu (**Robins v. the United Kingdom**, §§ 28-29). Jekk qorti tiddeċiedi li tikkunsidra t-talbiet tal-attur separatament, it-tmiem tal-proċeduri civili ġie determinat bħala dak il-mument fejn it-talbiet kollha

jkunu ġew ikkunsidrati (**Makarova v. Russia** § 35; **Silva Pontes v. Portugal** §33).

14. L-eżekuzzjoni ta' sentenza mogħtija min qorti hija meqjusa bħala parti integrali tal-proċeduri għall-finijiet ta' kalkolu taż-żmien rilevanti fit-termini tal-Artikolu 6 (**Martins Moreira v. Portugal**, § 44; **Silva Pontes v. Portugal**, § 33; **Di Pede v. Italy**, § 24; **Hornsby v. Greece** §40). Iż-żmien ma jieqafx għaddej sakemm id-dritt asserit fil-proċeduri jsir effettiv (**Estima Jorge v. Portugal**, §§ 36-38). Proċeduri quddiem Qorti Kostituzzjonali jistgħu jittieħdu in konsiderazzjoni fejn, għalkemm ma jkollhiex ġurisdizzjoni biex tiddeċiedi fuq il-mertu, is-sentenza mogħtija minnha taffettwa r-riżoluzzjoni tat-tilwima pendenti quddiem qrati ordinarji (**Deumeland v. Germany**, § 77; **Pammel v. Germany**, §§ 51-57; **Süssmann v. Germany**, § 39).

15. Fil-każ ta' ntervent ta' terzi fi proceduri ċivili, issir distinzjoni skont jekk it-terz in kwistjoni intervjeniex fil-proceduri domestiċi f'ismu stess jew bħala werriet. Fil-każ tal-ewwel, il-perjodu għandu jiġi kkunsidrat li jibda jiddekorri mid-data li fiha t-terz intervjena fil-proċeduri. Fil-każ tat-tieni, it-terz jista', fil-kwalitá tiegħu ta' werriet, jilmenta dwar it-tul kollu tal-proċeduri (Scordino v. Italy (no. 1) [GC], § 220).

<u>Determinazzjoni tar-raġonevolezza taż-żmien</u>

16. Kif ġie kemm il-darba affermat, ir-raġjonevolezza taż-żmien meħud fis-smigħ ta' kawża għandu jiġi determinat f'kull każ speċifiku fid-dawl taċ-

ċirkostanzi kollha tiegħu "*magħdudin flimkien b'effett kumulattiv*" u globali (**Anton Camilleri vs Avukat Generali**, Qorti Kostituzzjonali, 1 ta' Frar 2016; (**Frydlender v. France** [GC], § 43); **Obermeier v. Austria**, § 72; **Comingersoll S.A. v. Portugal** [GC], § 23; **Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 214).

17. Tabilħaqq il-proċeduri kollha għandhom jittieħdu in konsiderazzjoni (**König v. Germany**, § 98 in fine). Ċertu tul fi stadji differenti tal-proċeduri jista', fih innifsu, ma jitqiesx bħala irraġonevoli. Iżda meta meqjus komplessivament u b'mod kumulattiv, jista' jirriżulta in eċċess tar-rekwiżit taż-żmien raġonevoli sanċit fl-artikolu 6 tal-Konvenzjoni (**Deumeland v. Germany**, § 90; **Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland** [GC], §§ 210-11). Dewmien fi stadju partikulari tal-proċeduri jista' jkun permissibli sakemm it-tul kollu tal-proċedimenti ma jkunx eċċessiv (**Pretto and Others v. Italy**, § 37).

18. Ġie stabbilit li dan ir-rekwiżit ta' żmien raġonevoli sanċit fl-artikolu 6 tal-Konvenzjoni m'għandux jimmina l-prinċipju ġenerali tal-amministrazzjoni xierqa tal-ġustizzja, wkoll stabbilit b'dan l-artikolu. Għandu għalhekk jintlaħaq bilanċ ġust bejn id-diversi aspetti varji ta' dan ir-rekwiżit fundamentali (**Boddaert v. Belgium** ċitata supra § 39; ara wkoll **Raymond Bonnici et vs Avukat Generali**, Qorti Kostituzzjonali, 2 ta' Marzu 2015, para 27).

19. Sabiex jiġi żgurat dan il-bilanċ, fil-kejl tagħha tar-raġjonevolezza taż-żmien il-Qorti Ewropea, u bl-istess mod il-Qrati tagħna, konsistentement qieset iċ-ċirkostanzi individwali u partikolari tal-każ fid-dawl ta' erba' kriterji ġenerali (ara fost ħafna oħrajn **Kurzac v. Poland** § 30; **Comingersoll S.A. v. Portugal** [GC]; **Frydlender v. France** [GC], § 43; **Sürmeli v. Germany** [GC], § 128; **Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania** [GC], § 143; **Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 209). Dawn huma:

(i) il-kumplessità tal-każ;

(ii) il-kondotta tal-parti li qed tilmenta;

(iii) il-kondotta tal-awtorijiet kompetenti, jiġifieri l-azzjonijiet tal-qorti in kwistjoni u tal-awtoritajiet governattivi oħra involuti fil-proċess;

(iv) l-importanza tal-każ għall-attur;

<u>Il-Kumplessitá tal-każ</u>

20. Il-kumplessitá tal-każ tista' tinsorġi kemm minħabba kwistjoniijiet fattwali u proċedurali kif ukoll minħabba kwistjonijiet legali (**Katte Klitsche de la Grange v. Italy**, § 55; **Papachelas v. Greece** [GC], § 39). Każ jitqies fattwalment u/jew proċeduralment kumpless meta jinvolvi numru kbir ta' partijiet (**H. v. the United Kingdom**, § 72) jew il-produzzjoni ta' volum kbir ta' provi u/jew numru kbir ta' smiegħ ta' xhieda (**Humen v. Poland** [GC], § 63) jew ikun jenħtieġ numru kbir ta' rapporti peritali (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC] (§ 210). Każ jitqies legalment kumpless minħabba nuqqas ta' preċedent fuq livell nazzjonali, jew il-ħtieġa li tintalab

deċiżjoni mill-Qorti tal-Ġustizzja tal-Unjoni Ewropea (QtĠ) dwar kwistjonijiet relatati mal-interpretazzjoni tal-liġi Ewropea (**Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland** [GC], § 212). Ġie stabbilit ukoll li anki jekk l-każ fih nnifsu ma jkunx partikolarment kumpless, in-nuqqas ta' kjarezza u prevedibbiltá fil-liġi jista' wkoll jagħmel l-eżami diffiċli u deċiżivament jikkontribwixxi għad-dewmien tal-proċeduri (**Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania** [GC], § 150).

21. Il-QEBD irrikonoxxiet li każijiet kumplessi jenħtieġu aktar żmien biex jiġu konklużi (**Tierce v. San Marino** § 31). Hija madanakollu stqarret li l-kumplessitá fiha nnifisha mhux neċessarjament tiġġustifika proċedimenti twal li xorta jistgħu jwasslu għal vjolazzjoni tar-rekwiżit taż-żmien raġjonevoli (**Matoń vs Poland**, QEBD, 9 ta' Ġunju 2009, §30; **Rutkowski and Others v. Poland**, QEBD, 7 ta' Lulju 2015, § 137). Difatti fil-każ **Cipolletta v. Italy** il-QEBD, għalkemm għarfet il-kumplessitá ta' proċeduri ta' insolvenza, sabet li tul ta' madwar ħamsa u għoxrin sena u sitt xhur ma jissodisfax ir-rekwiżit ta' "żmien raġonevoli" (ara §44). Tabilħaqq **il-kumplessitá waħidha tal-każ ma twassalx sabiex kwalunkwe dewmien jitqies bħala raġonevoli (Ferrantelli u Santangelo vs Italy**, QEBD, 7 ta' Awwissu 1996, § 42).

<u>Il-kondotta tal-parti li qed tilmenta</u>

22. Il-QEBD tikkonsidra li l-persuna konċernata hija meħtieġa biss li turi diliġenza fit-twettiq tal-każ tagħha, li żżomm lura milli tuża tattiċi ta'

dewmien u li tużuffruwixxi ruħha mill-azzjonijiet disponibbli fil-liġi domestika għat-tqassir tal-proċeduri. Iżda ma hija taħt l-ebda dmir li tieħu azzjoni li ma hiex adattata għal dak il-għan (**Unión Alimentaria Sanders SA vs Spain**, QEBD, 7 ta' Lulju 1989, § 35).

23. L-Artikolu 6§1 ma jeħtieġx li l-parti li qed tilmenta tikkopera b'mod attiv ma' l-awtoritajiet ġudizzjarji biex tħaffef il-proċeduri. Lanqas ma titqies responsabbli għad-dewmien fejn tkun għamlet użu sħiħ mir-rimedji domestiċi disponibbli għaliha (**Erkner and Hofauer v. Austria** § 68) jew minħabba l-konsegwenzi marbuta mal-kundizzjoni medika tagħha (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 211). Ġie stabbilit iżda li tali kondotta, għalkemm ma titfax ħtija fuq l-parti konċernata għad-dewmien kawżat, "***għandha jkollha relevanza għal-likwidazzjoni tal-kumpens lilhom dovut*" (Iris Cassar et vs. Avukat Ġenerali**, Qorti Kostituzzjonali, 27 ta' Marzu 2015).

24. L-awtoritajiet nazzjonali min-naħa tagħhom lanqas ma jistgħu jinżammu responsabbli għal-dewmien ikkawżat b'riżultat ta' dan l-aġir (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 211). Tabilħaqq, il-kondotta tal-parti li qed tilmenta għandha tiġi kkunsidrata fid-determinazzjoni tar-rekwiżit taż-żmien raġjonevoli impost fl-artikolu 6 tal-Konvenzjoni għaliex tikkostitwixxi fatt oġġettiv li l-istat m'għandux kontroll fuqha u li għalhekk ma jistax jiġi attribwit lilu (**Poiss v. Austria** § 57; **Wiesinger vs Austria** § 57; **Humen v. Poland** [GC], § 66).

25. Iżda kif ritenut, "*<u>filwaqt li l-Istat ma jaħtix ta' ksur ta' d-dritt għal smigħ xieraq minħabba l-għamil jew dewmien imnissel mill-parti li kontra tagħha l-applikant iressaq proċeduri ċivili, jew minħabba n-nuqqas ta' tħabrik minn avukat maħtur għall-applikant ukoll jekk bil-benefiċċju tal-għajnuna legali, "in non-criminal cases, States have been held responsible for delays in civil and administrative courts in performing routine registry tasks, in the conduct of the hearing by the court... and for delays caused by lack of co-ordination between administrative authorities</u>" (Harris, O'Boyle & Warbrick Op. cit., paġ. 225)*" (**Nicholas Debono et vs Registratur Prinċipali tal-Qrati tal-Ġustizzja et**, Prim' Awla tal-Qorti Ċivili (Sede Kostituzzjonali), 29 ta' April 2003);

26. <u>Ġie fil-fatt stabbilit li l-istat ma jistax jinqeda bl-imġieba tal-applikant sabiex jiġġustifika perjodi ta' inattivitá</u>. Huwa meħtieġ għalhekk li l-kondotta tal-qrati f'dan ir-rigward tiġi analizzata. Dan jiġifieri li jiġu eżaminati l-azzjonijiet u l-miżuri li ħadu l-Qrati sabiex iħeġġu l-partijiet fil-proċeduri iwettqu b'mod attiv id-dmirijiet proċedurali tagħhom. **<u>Il-QEBD irriteniet f'ikar minn okkażjoni waħda li l-Qrati domestiċi ma jistgħux jibqgħu indifferenti għall-abbuż mill-partijiet tad-drittijiet proċedurali u dewmien persistenti fil-proċeduri: l-attitudni tal-partijiet ma teżonerax lill-Qrati mid-dmir tagħhom li jiżguraw is-smiegħ xieraq tal-proċess ġudizzjarju għeluq żmien raġonevoli impost fl-artikolu 6 § 1</u> (Pafitis and Others v. Greece** § 93; **Tierce v. San Marino** § 31; **Sürmeli v.**

Germany [GC] § 129; **Guincho v. Portugal** §32; **Buchholz v. Germany** §50; **Capuano v. Italy** §§24-25; **Baraona v. Portugal** §48; **Martins Moreira v. Portugal** §46; **Neves e Silva v. Portugal** §43; **Union Alimentaria Sanders S.A. v. Spain** §§34; **Vernillo v. France** §30; **Scopelliti v. Italy** §25; **Ciricosta and Viola v. Italy** §30; **Mincheva v. Bulgaria** § 68) (ara t-tielet kriterju aktar l-isfel).

27. Eżempji li jikkonċernaw il-kondotta tal-parti li qed tilmenta jinkludu s-segwenti:

a. nuqqas ta' ħeġġa mill-partijiet biex jippreżentaw is-sottomissjonijiet tagħhom. Dan in-nuqqas ġie meqjus bħala kontributur deċiżiv għad-dewmien fil-proċeduri (**Vernillo v. France**, § 34);
b. bidliet frekwenti u ripetuti tal-avukat difensur (**König v. Germany**, §103);
c. talbiet jew omissjonijiet li jħallu impatt fuq it-tmexxija tal-proċeduri (**Acquaviva v. France** § 61);
d. nuqqas ta' diliġenza fil-passi proċedurali meħuda (**Keaney v. Ireland**, § 95);
e. tentattivi biex tiġi żgurata transazzjoni tal-kawża barra l-Qorti (*out-of-court settlement*) (**Pizzetti v. Italy**, § 18; **Laino v. Italy** [GC], § 22);
f. proċeduri istitwiti erronjament quddiem qorti nieqsa mill-ġurisdizzjoni (**Beaumartin v. France**, § 33);

g. litigazzjoni kontenzjuża esternata bil-preżentata ta' għadd konsiderevoli ta' rikorsi bi pretensjonijiet addizzjonali (**Pereira da Silva v. Portugal**, §§ 76-79).

Il-kondotta tal-awtoritajiet kompetenti

28. L-istat huwa responsabbli għall-awtoritajiet kollha tiegħu: mhux biss għall-organi ġudizzjarji, iżda għall-istituzzjonijiet pubbliċi kollha (**Martins Moreira v. Portugal**, § 60). Dewmien attribwibbli lill-Istat biss jiġġustifika sejbien ta' vjolazzjoni tal-artikolu 6 § 1 minħabba nuqqas ta' konformitá mar-rekwiżit taż-żmien raġonevoli (**Buchholz v. Germany** §49; **Papageorgiou v. Greece** § 40; **Humen v. Poland** [GC], § 66).

29. Kif sewwa rriteniet il-Qorti Kostituzzjonali fil-kawża **John Bugeja vs L-Avukat Generali et**, 11 ta' Awwissu 2003,

"***d-dritt fundamentali ta' l-individwu li jkollu l-kawza tieghu mismugha u finalizzata eghluq iz-zmien ragonevoli, jimponi tassattivament fuq l-istat, li jrid josserva s-Saltna tad-Dritt, l-obbligu li jkollu fis-sehh sistema efficjenti t' amministrazzjoni tal-gustizzja***. *Il-gudikatura tifforma t-tielet kolonna li fuqha hu mibni l-istat. Fis-sistema taghna, huma z-zewg kolonni l-ohra ta' l-istat, cjoe` l-ezekuttiv u l-legislattiv, li ghandhom obbligu li jipprovdu r-rizorsi, l-istrutturi u l-ghodod l-ohra kollha necessarji biex il-Qrati jkunu f' pozizzjoni li jwettqu l-gustizzja fi zmien ragonevoli.*

Il-Qorti Ewropeja tad-Drittijiet tal-Bniedem dejjem għallmet li l-artikolu 6 tal-Konvenzjoni: "…. imposes on the Contracting States the duty to organise their juridical system in such a way that the Courts can meet the requirements of this provision ***Salesi vs Italy*** *(26/02/1993). It wishes to reaffirm the importance of administerting justice without delays which might prejudice its effectiveness and credibility* ***Katte Klitsche de la Grange vs Italy*** *(27/10/1994) – (ara A.P. vs Italy 28/07/1999 Application 35265/97 – para. 18).*" (emfażi u sottolinear ta' din il-Qorti) (ara wkoll **Von Maltzan and Others v. Germany** (dec.) [GC], § 132).

30. Ġie madanakollu stabbilit li "*Dewmien li jista' jiġi attribwit għall-istat jeħtieġ li jitqies (QEDB, Buchholz vs Germany paragrafu 49. Ara wkoll QEDB, Yagtzilar u oħrajn vs Il-Greċja, Nru 41727/98, is-6 ta' Diċembru 2001), iżda l-attribuzzjoni tar-responsabbiltà għandha tkun ikkunsidrata bir-reqqa. Pereżempju, dewmien fil-proċedimenti li jirriżulta mir-riferiment ta' mistoqsija lill-Qorti tal-Ġustizzja tal-Unjoni Ewropea għal deċiżjoni preliminari mhuwiex ħtija tal-istat (QEDB, Pafitis u oħrajn vs Il-Greċja, Nru 20323/92, 26 ta' Frar 1998, paragrafu 95). Madankollu, ir-responsabbiltà ewlenija għall-preparament ta' każ u għat-tmexxija mgħaġġla tas-smigħ tal-kawża taqa' taħt l-imħallef (QEDB, Capuano vs L-Italja, Nru 9381/81, 25 ta' Ġunju 1987, paragrafi 30-31).* [Difatti ġie stabbilit li r-responabbilitá ta' dewmien kaġunat minn differimenti ħabba nuqqas ta' attendenza tal-persuni rilevanti (bħal xhieda, ko-akkużati u rappreżentanti legali) taqa' fuq il-Qrati nazzjonali (**Tychko v. Russja**, § 68; ara wkoll **Andrew Ellul**

Sullivan et vs L-Avukat Ġenerali tar-Repubblika et, Qorti Kostituzzjonali, 18 ta' Ġunju 2008). Ġie stabbilit ukoll, kif ġia ingħad fil-kunsiderazzjoni tal-kriterju preċedenti, li l-attitudni passiva tal-partijiet ma jeħlisx lil Qrati mill-obbligu li jiżguraw is-smiegħ tal-proċess ġudizzjarju għeluq żmien raġonevoli kif rikjest fl-artikolu 6 § 1 (ara sentenzi ġia ċitati supra). L-istess huwa l-każ għad-dewmin kawżat mill-ħtieġa ta' perizja teknika: "*minkejja l-apatija tal-partijiet infushom u tal-bosta periti li gew mahtura tul is-snin f'dawn il-kawzi, kien il-poter-dover tal-Qorti illi tizgura li tali dewmien ma jigix permess. Kif spiss sahqu l-qrati taghna, fl-ahhar mill-ahhar id-dmir jibqa' tal-Qorti li ma tippermetti lil hadd mill-partijiet, inkluzi d-difensuri, li jabbuzaw mill-process gudizzjarju u fl-istess waqt tizgura li l-periti gudizzjarji jaqdu dmirijiethom fi zmien ragjonevoli minghajr il-htiega li toqoghod tistenna lill-partijiet biex jattirawlha l-attenzjoni (PA Joseph Gatt et v. L-intimat, 29/07/2013 [deciza mill-Qorti tal-Appell fit-28 ta' Frar 2014)*" (**Zakkarija Calleja vs. Avukat Ġenerali,** Qorti Kostituzzjonali, 29 ta' Lulju 2013; ara wkoll **Capuano v. Italy** §§ 30-31; **Versini v. France** § 29; **Sürmeli v. Germany** [GC], § 129)]. *Il-QEDB sabet li bidliet ripetuti tal-imħallef "ma jistgħux jeżoneraw l-Istat, li huwa responsabbli sabiex jiżgura li l-amministrazzjoni tal-ġustizzja tkun organizzata sew" (QEDB, Lechner u Hess vs L-Awstrija, Nru 9316/81, 23 ta' April 1987, paragrafu 58). Bl-istess mod, "tagħbija żejda kronika" ta' każijiet ma tiġġustifikax proċedimenti eċċessivament twal (QEDB, Probstmeier vs Il-Ġermanja, Nru 20950/92, 1 ta' Lulju 1997, paragrafu 64). L-istat huwa responsabbli għall-awtoritajiet*

tal-istat kollha – mhux biss il-qrati (498 QEDB, Martins Moreira vs Il-Portugall, Nru 11371/85, 26 ta' Ottubru 1988, paragrafu 60.) [Ladarba huwa fuq l-Istati Membri li jorganizzaw is-sistemi legali tagħhom b'tali mod li jiggarantixxu d-dritt għal deċiżjoni finali fi żmien raġoevoli, l-eżistenza ta' ammont eċċessiv ta' xogħol ma jistax jittieħed in konsiderazzjoni (**Vocaturo v. Italy** § 17, **Cappello v. Italy** § 17)]... [Madanakollu,] *Xogħol tal-qorti pendenti temporanju ma jiskattax ir-responabbiltà tal-istat jekk jieħu azzjoni korrettiva immedjata, xierqa sabiex tipprova tirrisolvi l-problema (*QEDB, *Probstmeier vs Il-Ġermanja,* Nru 20950/92, 1 ta' Lulju 1997, paragrafu 64*)* [ara wkoll **Buchholz v. Germany** § 51]*. Sabiex jiġi megħlub l-ammont ta' xogħol pendenti, l-Istati jistgħu jadottaw miżuri provviżorji, bħall-għażla li jindirizzaw il-kawżi f'ordni partikolari (Milasi vs L-Italja, Nru 10527/83, il-25 ta' Ġunju 1987, paragrafu18).* [Eżempju ta' dan huwa meta jiġu indirizzati l-kawżi skont il-prioritá, l-urġenza u l-importanza tagħhom, b'mod partikolari x'ikun hemm involut għal persuni konċernati.] *Madankollu, jekk dawn l-azzjonijiet temporanji jonqsu milli jaħdmu, l-Istati jridu jadottaw miżuri iżjed effettivi sabiex tiġi indirizzata l-problema (QEDB, Zimmermann u Steiner vs L-Isvizzera, Nru 8737/79, 13 ta' Lulju 1983, paragrafu29)* [ara wkoll **Guincho v. Portugal** § 40]*. L-Istati għandhom ifittxu modi sabiex jiġu żgurati li s-sistemi ġudizzjarji tagħhom ma joħolqux dewmien fil-proċedimenti.*" (Manwal dwar id-dritt tal-Unjoni relatat mal-aċċess għall ġustizzja, paġna 150-151; parenteżi ta' din il-Qorti).

31. Tabilħaqq, il-fatt li tali sitwazzjonijiet ta' *backlog* saru komuni, ma jistgħax jiġġustifika t-tul eċċessiv tal-proċeduri (**Unión Alimentaria Sanders S.A. v. Spain** § 40). Barra minn hekk, l-introduzzjoni ta' riforma mmirata biex tħaffef id-determinazzjoni tal-każijiet lanqas ma jista' jiġġustifika dewmien għaliex l-Istat xorta jkun qiegħed jonqos mid-dover tiegħu li jorganizza d-dħul fis-seħħ u l-implimentazzjoni ta' dawn il-miżuri b'mod li jevitaw dan id-dewmien f'kawżi pendenti (**Fisanotti v. Italy** § 22). F'dak ir-rigward, l-adegwatezza jew le tar-rimedju domestiċi introdotti min Stat Membru biex jipprevjeni jew jipprovdi rimedju għall-problema ta' proċeduri eċċessivament twal għandhom jiġu vvalutati fid-dawl tal-prinċipji stabbiliti mill-Qorti (**Scordino v. Italy** (no. 1) [GC], §§ 178 et seq. and 223).

32. L-istat inżamm ukoll responsabbli għan-nuqqas ta' konformitá mar-rekwiżit ta' żmien raġonevoli f'dawn il-każijiet:

a. fejn kien ammont eċċessiv ta' attivitá ġudizzjarja li ffokat biss fuq l-istat mentali tal-applikant għal aktar min disa' snin (Bock v. Germany § 47);

b. Strajk minn membri tal-Kamra tal-Avukati. Għalkemm minnu nnifsu dan ma rrendix Stat Membru responsabbli għar-rigward tar-rekwiżit taż-żmien raġonevoli, l-isforzi magħmula mill-Istat biex inaqqas kwalunkwe dewmien riżultanti minn dan l-istrike ġew kkunsidrati sabiex jiġi determinat jew dan ir-rekwiżit ġiex osservat (**Papageorgiou v. Greece** § 47);

c. Għalkemm ma hijiex il-funzjoni tal-Qorti li tanalizza l- mod li bih il-qrati nazzjonali nterpretaw u applikaw il-liġi domestika, ġie meqjus li t-tħassir min qrati superjuri ta' deċiżjonijiet ta' qrati inferjuri u r-rinviju tal-każ lura lilhom huwa ġeneralment dovut għall-iżbalji mwettqa mill-istess qrati inferjuri. Ir-ripetizzjoni ta' sentenzi konsegwenza ta' dawn l-iżbalji tindika nuqqas fis-sistema ġudizzjarja (**Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania** [GC], § 147).

33. Jista' jirriżulta min eżami komplessiv tal-proċeduri kollha li, l-awtoritajiet nazzjonali, għalkemm ikunu tqiesu responsabbli għal ċerti difetti proċedurali li kkawżaw dewmien fil-proċedimenti, jkunu xorta kkonformaw mad-dmir tagħhom li jisimgħu il-każ egħluq iż-żmien raġonevoli skont l-Artikolu 6 (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 211).

34. Il-kondotta ta' Qorti Kostituzzjonali wkoll tiġi eżaminata billi, kif ġia ingħad, hija wkoll marbuta bl-obbligu mpost fl-artikolu 6§1, għalkemm b'interpretazzjoni differenti. Għal eżempju ta' proċeduri irraġonevolment twal quddiem qorti kostituzzjonali, ara s-sentenza **Project-Trade d.o.o. v. Croatia**, §§ 101-102.

<u>X'hemm involut għall-persuna li qed tilmenta</u>

35. Ċerti fatturi partikolari li jinvolvu lill-applikant jistgħu jenħtieġu l-applikazzjoni ta' standards iktar rigorużi biex jiġi assigurat li l-proċeduri jingħataw prijoritá, jiġu trattati b'urġenza u ndirizzati b'iżjed ħeffa.

36. Għandu għalhekk jitqies jekk l-awtoritajiet applikawx din id-diliġenza speċjali fil-konsiderazzjoni tar-raġonevolezza tat-tul tal-proċeduri (**Abdoella v. the Netherlands** ċitata supra § 24; **Starokadomskiy v. Russia** (no. 2), 13 ta' Marzu 2014, §§ 70-71).

37. Każijiet fejn ġie stabbilit li kellu jiġi applikat diliġenza speċjali minħabba dak li kien hemm involut għal persuna li qed tilmenta jinkludu s-segwenti:

1. fejn l-applikant huwa afflit b'mard ta' theddid għal ħajja u/jew etá avvanzata (***X vs France*** §§ 45 u 47; **Pailot v. France** § 68; **A. and Others v. Denmark** §§ 78-81);
2. każijiet li jikkonċernaw it-tfal bħal kustodja (**Hokkanen vs Finland** § 72; **Niederböster v. Germany** § 39) jew rimozzjoni illeċta ta' minuri minħabba li d-dewmien jista' effettivament jiddetermina l-eżitu tal-każ (**Hoholm vs Slovakia** § 51). Dan speċjalment fejn it-trapass ta' żmien jikkaġuna konsegwenzi irriversibli fir-relazzjoni bejn il-ġenitur u l-wild (**Tsikakis v. Germany** §§ 64 and 68). Każijiet li jikkonċernaw ir-responsabbilitá tal-ġenituri u d-drittijiet ta' aċċess ukoll jitolbu spedizzjoni partikolari (**Paulsen-Medalen and Svensson v. Sweden** § 39; **Laino v. Italy** [GC] § 22);
3. kawżi li jikkonċernaw tilwim relatat ma' pensjonijiet (**Borgese v. Italy** § 18)), inkluż pensjoni ta' disabilitá (**Mocié v. France** § 22) jew ma' mpjieg (**Vocaturo vs Italy** § 17; **Bauer vs Slovenia** §19; **Ruotolo**

v. Italy § 17; u **Frydlender v. France** [GC] § 45) – bħal jekk il-kwistjoni involuta tirrigwarda aċċess għal professjoni liberali (**Thlimmenos v. Greece** [GC] §§ 60 u 62), l-għajxien professjonali kollu tal-applikant (**König v. Germany** § 111), il-kontinwazzjoni tal-okkupazzjoni tal-applikant (**Garcia v. France** § 14), appell kontra tkeċċija (**Buchholz v. Germany** § 52; **Frydlender v. France** [GC] § 45), is-sospensjoni tal-applikant (**Obermeier v. Austria** § 72), *transfers* (**Sartory v. France** § 34) jew *reinstatements* (**Ruotolo v. Italy** § 117), jew fejn l-ammont mitlub huwa ta' importanza vitali għall-applikant (**Doustaly v. France** § 48);

4. kawżi li jikkonċernaw stat ċivili, bħal dawk għal dikjarazzjoni jew ċaħda ta' paternitá (**Mikulić vs Croatia** § 44; **Bock v. Germany** § 49; **Laino v. Italy** [GC] § 18).
5. Ilmenti mressqa minn individwi li jallegaw li ġew soġġetti għal vjolenza minn uffiċjali tal-pulizija (**Caloc v. France** § 120).
6. Azzjonjiet ta' danni riżultanti minn ħsara fiżika fuq persuna ta' etá avvanzata (**Codarcea v. Romania** § 89).
7. Azzjoni rigwardanti l-ħarisen tad-dritt tal-edukazzjoni (**Oršuš and Others v. Croatia** [GC] § 109).

38. Minn naħa l-oħra ġie stabbilit li ma kienetx meħtieġa diliġenza speċjali f'proċeduri għad danni mġarrba konsegwenza ta' inċident tat-traffiku (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 213).

Meta issir valutazzjoni globali u ġenerali

39. Ġie stabbilit li meta, wara analiżi ta' kull wieħed mill-erba kriterji deskritti hawn fuq, jibqa impossibbli li jiġi konkluż jekk iż-żmien raġonevoli ta' proċedimenti kienx osservat f'każ speċifiku, jista' jiġi applikat kriterju addizzjonali. Dan huwa l-evalwazzjoni globali tat-tul kollu tal-proċedimenti fil-każ tenut kont tal-kriterji kollha eżaminati (**Obermeier v. Austria** § 72; **Manzoni v. Italy** § 18; **Laghouati and Others v. Luxembourg** § 33);

40. Ġie stabbilit ulterjorment li f'każ li l-kriterji għal valutazzjoni tar-raġonevolezza taż-żmien fi proċeduri ċivili jkunu intimament relatati, il-Qorti tagħmel ukoll valutazzjoni ġenerali (**Konig v. the Federal Republic of Germany (merits)** §§105 and 111; **Buchholz v. the Federal Republic of Germany** §63; **Zimmermann and Steiner v. Switzerland** §32; **Pretto and others v. Italy** §37; **Guincho v. Portugal** §41);

41. Għalhekk, l-imġieba tal-partijiet tista żżid il-kumplessitá tal-proċeduri filwaqt li s-sinjifikat tal-eżitu għall-applikant jimmerita diliġenza speċjali eżerċitata mill-awtoritajiet. F'xi każijiet ċertu dewmien sostanzjali ġie perċepiet bħala normali. Madankollu fil-valutazzjoni ġenerali tagħha il-Qorti sabet ksur taż-żmien raġonevoli sanċit fl-artikolu 6 § 1 meta ħadet in konsiderazzjoni is-segwenti:

a. It-tul tal-proċedimenti, meqjus fih innifsu u b'mod ġenerali, speċjalment jekk il-Gvern konvenut ma pprovda l-ebda spjegazzjoni (**Obermeier v. Austria** §72 Editions; **Periscope v. France** §44;

Messina v. Italy §28; **Darnell v. the United Kingdom** §21; **Allenet de Ribemont v. France** §57);

b. L-istat konċernat jirrikonoxxi li huwa fit-tort (**Darnell v. the United Kingdom** §20);

c. Eżitu tal-proċedimenti, għallinqas fil-każ ta' *out-of-court settlement* (**Cormio v. Italy** §§16-17);

d. Il-proporzjon tat-tul kollu tal-proċedimenti tal-każ man-numru tal-istanzi tal-qrati li quddiemhom il-każ ġie mistħarreġ (**Cesarini v. Italy** §20 (tliet istanzi); **Salerno v. Italy** §21 (tliet istanzi); **Abdoella v. the Netherlands** §22 (ħames istanzi); **Olsson v. Sweden** (No. 2) §§105 and 106 (tliet istanzi); **Raimondo v. Italy** §44 (żewġ istanzi) **Vendittelli v. Italy** §29; **Hokkanen v. Finland** §72 (tliet istanzi);

e. Dewmien riżultanti min difetti proċedurali minkejja li l-awtoritajiet nazzjonali setgħu baqgħu attivi matul il-proċeduri kollha (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], § 213);

f. Ġie wkoll stabbilit bħala mhux aċċettabli proċeduri milquta b'perjodi twal ta' staġnar bla ma tiġi mogħtija ebda spjegazzjoni (**Beaumartin v. France,** § 33).

42. L-istudju mis-CEPEJ dwar id-dewmien tal-proċeduri kif ibbażata fuq il-ġurisprudenza tal-QEBD jagħtu linji gwida fuq dan ir-rekwiżit ta' żmien raġonevoli.

43. Ġie ritenut li, fil-prinċipju, sena għal kull istanza tal-qorti tista' titqies bħala żmien raġonevoli (**Obasa v. the United Kingdom** § 35). Anke sena u nofs ġie meqjus bħala żmien raġonevoli (**Satakunnan Markkinaporssi Oy and Satamedia Oy v. Finland** § 88). Id-durata taż-żmien sa sentejn għal kull stadju ta' ġurisdizzjoni f'każijiet mhux kumplessi ġeneralment tqiesu bħala raġonevoli. Fejn il-proċeduri damu iktar min sentejn, il-QEBD teżamina l-każ bi skrutinju sabiex tiddetermina jekk kienx hemm raġunijiet oġġettivi għal dan id-dewmien, bħal kumplessita tal-każ jew jekk l-awtoritajiet nazzjonali wrewx diliġenza fil-proċedimenti. F'każijiet kumplessi, il-QEBD tippermetti żmien itwal, iżda tagħti attenzjoni speċjali għal perjodi ta' inattivitá li huma b'mod ċar eċċessivi. **L-itwal ħin aċċettat mill-Qorti huwa mandankollu rarament aktar minn ħames snin u kważi qatt aktar minn tmien snien ta' dewmien. Fil-każijiet meqjusa bħala ta' prijoritá li fihom kwistjoni partikolari hija f'riskju, il-Qorti ddevjat mill-pożizzjoni ġenerali, u sabet ksur anke jekk il-każ dam inqas min sentejn f'kull stadju tal-proċeduri**. **Dan bħal fil-każ fejn l-istat ta' saħħa tal-applikant hija kritika jew fejn id-dewmien jista' jkollu konsegwenzi irreparabbli għall applikant. L-uniċi każijiet li fihom il-Qorti ma sabitx ksur minkejja t-tul manifestament eċċessiv tal-proċeduri kienu każijiet fejn l-imġieba ta' l-applikant kienet fattur ewlieni** (*European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ): Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe*

based on the case law of the European Court of Human Rights(CEPEJ(2018)26).

Konsiderazzjonijiet

44. Il-Qorti sejra issa tgħaddi biex tikkunsidra l-ilment kostituzzjonali b'applikazzjoni tal-prinċipji ġenerali stabbiliti u delinjati aktar il-fuq f'din is-sentenza.

45. *Id-dies a quo* tal-kejl tar-raġonevolezza taż-żmien f'dawn il-proċeduri ċivili lmentati mir-rikorrenti bdew jiddekorru mid-data li fiha ġew istitwiti, jiġifieri l-**4 ta' Mejju 2000** fir-rigward tal-każ numru 849/2000 u d-**29 ta' Settembru 2000** fir-rigward tal-każ numru 2186/2000 (ara fol 1 tal-proċessi allegati rispettivi). Dan in virtù ta' dak ritenut mil-QEBD, u applikat fil-ġurisprudenza tagħna fis-sentenzi ġia ċitati supra fil-konsiderazzjonijiet legali (**Poiss v. Austria**, § 50; **Bock v. Germany**, § 35; **Portington v. Greece** §20).

46. Skont kif ukoll ġie ritenut mill-QEBD u applikat fil-qrati tagħna, id-*dies ad quem* ta' dan il-kejl taż-żmien rilevanti huwa l-mument fejn l-ilment in disputa jkun ġie solvut b'sentenza li tkun definittiva, finali u eżegwita (**Poiss v. Austria**, ibid; **Blake v. the United Kingdom** §40; **König v. Germany** § 98; **Kudła v. Poland** §122). Dan iż-żmien għalhekk ikopri wkoll l-istadju tal-appell (**König v. Germany**, § 98 in fine; **Kudła v. Poland** §122) u ma

jeskludix l-istadji susegwenti s-sentenza fuq il-mertu (**Robins v. the United Kingdom**, §§ 28-29).

47. Il-proċeduri ċivili hawn ilmentati ġew it-tnejn konklużi fl-ewwel stadju b'sentenza mogħtija mill-Qorti Ċivili Prim' Awla fl-istess jum, ossia fis-27 ta' Marzu 2014 (proċess numru 849/00 a' fol 296 u proċess numru 2186/00 a' fol 134). Iż-żewġ sentenzi iżda ġew appellati umbagħad differiti sine die, wkoll fl-istess jum, ossia l-10 ta' Ġunju 2019 (ara proċess numru 849/00/1 a' fol 338 u 2186/00/1 a' fol 170). Isegwi li s-sentenzi msemmija ġew reżi finali u definittivi meta l-appelli sfaw deżerti skont l-artikolu 964 tal-Kap. 12, jiġifieri fl-**10 ta' Diċembru 2019**.

48. Bis-sentenza mogħtija fil-kawża numru 2186/00, l-Qorti Ċivili Prim' Awla laqgħet l-eċċezzjonijiet kollha ħlief l-ewwel eċċezzjoni tal-Konvenuti konjuġi Berman hawn rikorrenti, u ċaħdet it-talbiet attriċi għad-danni.

49. Isegwi għalhekk li, ladarba ma hemm xejn x'jiġi eżegwiet fis-sentenza mogħtija fil-kawża 2186/00, l-vertenza fl-istess ġiet konkluża meta s-sentenza ġiet reża finali fid-data tad-deżerzjoni tal-appell, ossia l-10 ta' Diċembru 2019.

50. Bis-sentenza mogħtija fil-kawża numru 849/00, l-Qorti Ċivili Prim' Awla ċaħdet it-talbiet attriċi għal ħlas u laqgħet it-talbiet rikonvenzjonali għad-danni tal-Konvenuti konjugi Berman, hawn rikorrenti, fis-somma ta'

€22,298.93 bl-imgħaxxijiet legali mid-data tas-sentenza sal-pagament effettiv.

51. Dan ifisser li l-vertenza fil-kawża numru 849/00 tista biss titqies konkluża meta s-sentenza msemmija, reża finali fid-data tad-deżerzjoni tal-appell, tkun ġiet eżegwita. Dan fid-dawl tal-kunsiderazzjonijiet ġurisprudenzjali su esposti li l-eżekuzzjoni ta' sentenza għandha titqies bħala parti integrali tal-proċeduri għall-finijiet ta' kalkolu taż-żmien rilevanti fit-termini tal-Artikolu 6 (**Martins Moreira v. Portugal**, § 44; **Silva Pontes v. Portugal**, § 33; **Di Pede v. Italy**, § 24; **Hornsby v. Greece** §40). Iż-żmien fil-fatt ma jieqafx għaddej sakemm id-dritt asserit fil-proċeduri jsir effettiv (**Estima Jorge v. Portugal**, §§ 36-38).

52. Jirriżulta mil-kontro eżami tax-xhieda tar-rikorrenti Paul Berman li saret fl-24 ta' Frar 2021 (a' fol 88) li dan id-dritt asserit kien għadu sa dakinhar ma sarx effettiv. Dan peress li kien għad hemm pendenti proċeduri tas-subbasta għal dan il-għan. Minn indaġni ta' din il-Qorti joħroġ li ġew fil-fatt istitwiti mir-rikorrenti proċeduri għal subbasta ta' immobbli bin-numru 47/20. Jirriżulta li dawn il-proċeduri ġew ċeduti permezz ta' nota preżentata mir-rikorrenti fit-3 ta' Ġunju 2021 stante pagament waqt il-mori:

FIL-PRIM'AWLA TAL-QORTI CIVILI

Fl-atti tas-Subbasta Immobbli
Numru: 47/2020, fl-ismijiet;

03 JUN 2021
471
PAID

Paul Berman et

vs

Rachelle Buttigieg

Nota ta' Paul Berman (14553A) u Colette Berman (294959M),

Li permezz taghha jcedu l-atti tas-subbasta, stante pagament waqt il-mori tal-procedura.

LENNART DEPASQUALE LL.D.
19/20, Vincenti Buildings,
Strait Street, Valletta.

PETER SAMMUT L.P.
Il-Qorti, Valletta.

53. Isegwi għalhekk li s-sentenza finali tal-vertenza fil-proċeduri tal-kawża 849/2000 hija llum eżegwita.

54. Għaldaqstant id-*dies ad quem* ta' dan il-kejl ta' żmien rilevanti fil-kawża 2186/00 huwa l-**10 ta' Diċembru 2003** mentri fil-kawża 849/00, huwa d-data li fiha ġiet eżegwita s-sentenza bl-effettwar tal-pagament. Il-Qorti se tqis din id-data bħala dik li fiha ġew ċeduti l-proċeduri tas-subbasta, jiġifieri t-**3 ta' Ġunju 2021**.

55. Jirriżulta għalhekk li l-proċeduri ċivili fil-kawża 2186/00 ħadu **dsagħtax-il sena u ħdax il-jum** biex jiġu konklużi (mid-29 ta' Settembru 2000 sal-10 ta' Diċembru 2019). Il-proceduri ċivili fil-kawża 849/00 ġew konklużi wara ben **wieħed u għoxrin sena, u xahar neqes ġurnata** żmien (mil-4 ta' Mejju 2000 sat-3 ta' Ġunju 2021).

56. Huwa veru li l-Qorti Ewropea ma preskrivitx terminu oġġettiv ta' żmien li kawża tista tieħu biex tiġi konkluża fiż-żmien raġjonevoli. Tabilħaqq hija minflok stabbilit li l-kejl tar-raġjonevolezza taż-żmien għandu jitqies wara li jiġu applikati l-erba' kriterji (ġia fuq esposti) għaċ-ċirkostanzi partikolari ta' kull każ, jew wara valutazzjoni ġenerali meta dawn il-kriterji jkunu intimament relatati (ara kunsiderazzjonijiet legali supra).

57. Jirriżulta iżda li, hekk kif siltet is-CEPEJ fl-istudju tagħha, fil-ġurisprudenza tagħha konċernanti d-dewmien tal-proċeduri, l-QEBD tat linji gwida fuq dan ir-rekwiżit ta' żmien raġonevoli. Hija ġeneralment qieset id-durata taż-żmien sa sentejn f'kull istanza tal-Qorti, fejn il-każijiet ma humiex kumplessi, bħala raġonevoli. Fejn il-proċeduri damu iktar minn sentejn, il-QEBD eżaminat il-każ bi skrutinju sabiex tiddetermina jekk kienx hemm raġunijiet oġġettivi għal dan id-dewmien, bħal kumplessita tal-każ jew jekk l-awtoritajiet nazzjonali wrewx diliġenza fil-proċedimenti. F'każijiet kumplessi, il-QEBD ippermettiet żmien itwal, iżda tat attenzjoni speċjali għal perjodi ta' inattivitá li huma b'mod ċar eċċessivi. **L-itwal ħin aċċettat mill-Qorti mandankollu huwa larament aktar minn ħames snin u kważi qatt aktar minn tmien snin ta' dewmien. Fil-każijiet meqjusa bħala ta' prijoritá li fihom kwistjoni partikolari hija f'riskju, il-Qorti sabet ksur anke jekk il-każ dam inqas min sentejn f'kull stadju tal-proċeduri. L-uniċi każijiet li fihom il-Qorti ma sabitx ksur minkejja t-tul manifestament eċċessiv tal-proċeduri kienu każijiet fejn l-imġieba ta' l-applikant kienet fattur ewlieni.**

58. Din il-Qorti tagħraf li l-kawżi li ghandha quddiemha din il-Qorti la kienu jinvolvu numru kbir ta' partijiet jew il-produzzjoni ta' volum kbir ta' provi, rapporti peritali u/jew smiegħ ta' xhieda, la kienu kawżi bla preċedent, la nqalahom xi ħtieġa li tintalab deċiżjoni mill-QtĠ fuq l-interpretazzjoni ta' xi liġi Ewropea u lanqas kienu milquta min-nuqqas ta' kjarezza u prevedibbiltá fil-liġi. Ma jistax jingħad għalhekk li l-kwistjonijiet fattwali, proċedurali u/jew legali marbuta mal-kawżi hawn ilmentati kienu jinvolvu xi kumplessitá partikolari li setgħet tirrikjedi iktar żmien min dak ġeneralment mistenni sabiex jiġu konklużi.

59. Lanqas ma jista' jingħad li s-sinjifikat tal-eżitu għar-rikorrenti f'dawn il-proċeduri kien joħloq ħtieġa li dawn il-proċedimenti jiġu ndirizzati bi prioritá u b'urġenza. Dan billi ma kienx hemm fatturi partikolari li jinvolvuhom (bħal dawk fuq senjalati). Li proċediment jiġi stradat b'diliġenza madankollu jibqa' dejjem inkombenti fuq l-awtoritajiet nazzjonali, anke fejn ma hiex hekk meħtieġa diliġenza speċjali. Il-fatt li l-proċediment ma jenħtieġx li jitmexxa b'diliġenza speċjali, ċertament ma jeżonerax lill-Qorti milli tonora r-rekwiżit impost bl-artikolu 6§1 billi tiżgura s-smiegħ xieraq tal-proċess ġudizzjarju għeluq żmien raġonevoli.

60. Kif hekk ġie dettaljatament espost fil-kunsiderazzjonijiet legali supra, sabiex dewmien ma jiġix attribwibbli lill-Istat, il-kondotta tal-Qorti, bħala awtoritá kompetenti li fuqha l-Istat huwa responsabbli, trid tkun waħda kapaċi li tiggarantixxi lil kullħadd id-dritt għal deċiżjoni finali fuq kwistjonijiet

ta' drittijiet u obbligi ċivili fi żmien raġonevoli (**Comingersoll S.A. v. Portugal** u **Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania** ġia ċitati supra).

61. Ġie fil-fatt stabbilit li "*r-responsabbiltà ewlenija għall-preparament ta' każ u għat-tmexxija mgħaġġla tas-smigħ tal-kawża taqa' taħt l-imħallef*" *(*ara **Capuano vs Italy** ġia ċitata*).* Ġie umbagħad speċifikatament ritenut li r-responabbilitá ta' dewmien kaġunat minn differimenti ħabba nuqqas ta' attendenza tal-persuni rilevanti, bħal ma huma xhieda u rappreżentanti legali, taqa' fuq il-Qrati nazzjonali (**Tychko v. Russja**, § 68; **Andrew Ellul Sullivan et vs L-Avukat Ġenerali tar-Repubblika et**; ġia ċitati).

62. F'dan ir-rigward il-Qorti tosserva li dewmien ta' **dsagħtax -il sena u ħdax-il jum** fil-kawża 2186/00 u **wieħed u għoxrin sena, ħames xhur u ħmistax-il jum** fil-kawża 849/00 huwa bla dubju inordinatament twil u in eċċess ta' dak raġjonevolment meħtieġ sabiex il-ġustizzja tiġi amministrata b'mod tajjeb u xieraq a tenur tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni u l-artikolu 39(2) tal-Kostituzzjoni.

63. Fid-dawl ta' dak li sabet l-ECEJ fl-istudju tagħha tal-każistika tal-QEBD, biex il-Qorti ma ssibx l-Istat ħati ta' ksur tar-rekwiżit taż-żmien raġonevoli minkejja dan id-dewmien manifest u eċċessiv tal-proċeduri hawn ilmentati, hija trid issib li l-imġieba tar-rikorrenti kienet fattur ewlieni ta' dan id-dewmien.

64. Difatti, kif ġia kkunsidrat supra, l-Istat ma jinżammx responabbli għal dewmien ikkawżat b'riżultat ta' l-aġir tal-parti li qed tilmenta. Dan peress li l-kondotta tal-parti msemmija tikkostitwixxi fatt oġġettiv li l-istat m'għandux kontroll fuqha u li għalhekk ma jistax jiġi attribwit lilu (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], §211; **Poiss v. Austria** § 57; **Wiesinger vs Austria** § 57; **Humen v. Poland** [GC] § 66 ġia ċitati supra).

65. Mill-atti proċesswali tal-kawżi lmentati, jirriżulta li ż-żewġ kawżi kienu milquta minn dewmien konsiderevoli konsegwenza ta' differimenti inutli. Dawn saru kemm fuq ordni tal-Qorti stess u anke fuq talba tad-difiża tal-partijiet, inkluż għalhekk tar-rikorrenti, fuq ir-raġunijiet segwenti:

<u>Fil-kawża 849/2000</u>

1. Differimenti fuq ordni tal-Qorti għaliex riedet iktar żmien biex tgħati provvediment fuq l-eċċezzjoni tal-integritá tal-ġudizzju. Dan ikkawża 4 xhur dewmien inutli preċiżament mit-28 ta' Novembru 2000 sat-28 ta' Marzu 2001 (ara verbali 28 ta' Novembru 2000 a' fl 43; 15 ta' Diċembru 2000 a' fol 44; 12 ta' Jannar 2001 a' fol 45; 1 ta' Frar 2001 a' fol 46; 14 ta' Frar 2001 a' fol 47; 28 ta' Marzu 2001 a' fol 48);

2. Seduti ffissati għalxejn mill-assistent ġudizzjarju minħhabba li:

   a. Ma deher ħadd minkejja li kulħadd kien notifikat (verbal 13/7/2001 a' fol 63);

b. Differimenti u tħassir ta' seduti fuq talba tal-avukat difensur tal-Konvenuti hawn rikorrenti għal raġunijiet segwenti:

i. sabiex jirregola ruħu (verbal 24/5/2002 a' fol 101);
ii. għax ix-xhud jinstab indispost (verbal 4 ta' Diċembru 2002 a' fol 112);
iii. għax il-perit tekniku għadu ma lestiex ir-relazzjoni tiegħu (verbali 4 ta' Marzu 2003 a' fol 114 u 26 ta' Mejju 2003);
iv. għax kien se jkun imsiefer (ara avviż seduta 29 ta' Settembru 2003 a' fol 117)

Minħabba dawn id-differimenti u tħassir ta' seduti, l-avukat tal-attur ħa kważi sentejn u tlett xhur żmien biex ippreżenta l-provi tiegħu, preċiżament mis-7 ta' Novembru 2001 (ara verbal a' fol 65) sat-2 ta' Frar 2004 (ara verbal a' fol 128).

c. L-avukat difensur tal-attriċi konsistentement naqas milli jidher (ara verbali 4 ta' Frar 2002 a' fol 91; 5 ta' April 2004 a' fol 244; 24 ta' Mejju 200 4 a' fol 246; 26 ta' Ottubru 2004 a' fol 248; 25 ta' Novembru 2004 a' fol 250; 13 ta' Jannar 2005 a' fol 251; 2 ta' Marzu 2005 a' fol 253);

Minħabba li l-avukat attriċi naqas milli jidher f'dawn l-udjenzi, il-kawża ma setgħetx tipproċedi u baqgħet hekk staġnata għal

kważi ħdax il-xahar żmien, preċiżament mil-5 ta' April 2004 sat-2 ta' Marzu 2005.

d. Tlieta u għoxrin differimenti li jkopri l-perjodu ta' tmin snin u xahar żmien, preċiżament mit-28 ta' Frar 2006 sas-27 ta' Marzu 2014 li saru mill-Qorti għal prolazzjoni minnha tas-sentenza.

Fil-kawża 2186/00

Fuq talba tal-avukat konvenuti hawn rikorrenti magħmula fl-udjenza tat-28 ta' Frar 2003, il-Qorti ordnat li din il-kawża timxi ma' dik numru 849/00 (ara verbal a' fol 57). Min dak inhar, id-dewmien li laqat il-kawża 2186/00 kien għalhekk l-istess bħal kawża 849/00 u għar-raġunijiet identiċi (ara fol 60 sa 134). Preċedenti għal dik id-data, din il-kawża kienet bl-istess mod bħal kawża l-oħra, milquta min dewmien kawżat minħabba differimenti li saru prinċipalment fuq talba tal-avukat tal-konvenuti hawn rikorrenti (ara verbali 12 ta' Diċembru 2001 a' fol 44; 19 ta' April 2002 a' fol 53; 19 ta' Ġunju 2002 a' fol 54; 4 ta' Ottubru 2002 a' fol 55; 8 ta' Novembru 2002 a' fol 56).

66. Joħroġ flagranti mis-suespost li l-ewwel Qorti kienet għal kollox indifferenti għad-dewmien li kien qed jittieħed biex jinġabru l-provi quddiem l-Assistent Ġudizzjarju. Hija difatti baqgħet tiddiferixxi l-kawżi għall-informazzjoni ulterjuri mingħajr ma ħadet ebda azzjoni u /jew miżuri biex tħeġġeġ l-avukati tal-partijiet iwettqu b'mod attiv id-dmirijiet proċedurali

tagħhom billi jfittxu jħaffu l-produzzjoni minnhom tal-provi (ara verbali fil-kawża 849/00 tal-15 ta' Ottubru 2001 a' fol 64; 21 ta' Jannar 2002 a' fol 90A; 12 ta' April 2002 a' fol 100 A; 14 ta' Ġunju 2002 a' fol 102; 1 ta' Novembru 2002 a' fol 110; 26 ta' Frar 2003 a' fol 113; ara fiż-żewġ kawżi 849/00 u 2186/00 rispettivament il-verbali 21 ta' Mejju 2003 a' fol 115 u 58; 29 ta' Ottubru 2003 a' fol 119 u 59; 24 ta' Frar 2004 a' fol 243 u 91; 19 ta' Mejju 2004 a' fol 245 u 93; 2 ta' Novembru 2004 a' fol 249 u 97).

67. Kien biss fuq l-oppożizzjoni tal-avukat tal-konvenuti hawn rikorrenti għad-dewmien kawżat mil-avukat attriċi fis-seduta tat-13 ta' Jannar 2005 quddiem l-Assistent Ġudizzjarju li l-Qorti ddeċidiet tieħu l-miżuri u l-azzjoni neċessarji. Dan billi fl-udjenza tal-20 ta' Jannar 2005 ordnat lill-Assistent Ġudizzjarju jgħaddilha lura l-proċess wara s-seduta quddiemha tat-2 ta' Marzu u fl-udjenza sussegwenti tal-21 ta' April 2005 ddikjarat magħluq l-istadju tal-ġbir tal-provi (ara l-verbali msemmija fl-atti tal-kawża 849/00 a' fol 251, 252 u 254 u fl-atti tal-kawża 2186/00 a' fol 99, 100 u 102).

68. Kif joħroġ mill-konsiderazzjonijiet legali supra, l-istat ma jistax jinqeda bl-imġieba u l-attitudni passiva tal-avukati tal-partijiet sabiex jiġġustifika dak il-perjodu inordinatament twil u eċċessiv ta' inattivitá. Ir-responsabbiltá ewlenija għall-preparament ta' każ u għat-tmexxija mgħaġġla tas-smiegħ tal-kawża taqa taħt il-qorti (**Capuano vs Italy** § 30-31 ġia ċitata supra). "*Kif spiss sahqu l-qrati taghna, fl-ahhar mill-ahhar id-dmir jibqa' tal-Qorti li ma tippermetti lil hadd mill-partijiet, inkluzi d-difensuri,*

li jabbuzaw mill-process gudizzjarju u fl-istess waqt tizgura li l-periti gudizzjarji jaqdu dmirijiethom fi zmien ragjonevoli minghajr il-htiega li toqoghod tistenna lill-partijiet biex jattirawlha l-attenzjoni (PA Joseph Gatt et v. L-intimat, 29/07/2013 [deciza mill-Qorti tal-Appell fit-28 ta' Frar 2014)" (**Zakkarija Calleja vs. Avukat Ġenerali**, Qorti Kostituzzjonali, 29 ta' Lulju 2013; ara wkoll **Capuano v. Italy** §§ 30-31; **Versini v. France** § 29; **Sürmeli v. Germany** [GC], § 129)].

69. Il-Qorti hija fid-dmir li tikkonfoma mar-rekwiżit kostitutuzzjonali u konvenzjonali billi tiżgura s-smiegħ xieraq tal-proċess ġudizzjarju egħluq żmien raġonevoli (ara sentenzi ġia ċitati supra). Iżda minflok ma għamlet dan, il-Qorti kompliet tikkontribwixxi sostanzjalment għad-dewmien ġia kkawżat mid-difensuri tal-partijiet f'dawn il-kawżi ilmentati. Dan billi ħalliet perjodu addizzjonali ta' tmien snin jgħaddi sakemm tgħat is-sentenza tagħha.

<u>Id-dewmien taż-żewġ kawżi 849/00 u 2186/00 fl-istadju tal-appell</u>

70. Il-Qorti tal-Appell ħadet biss tlett xhur min meta l-appell ġie appuntat fil-11 ta' Marzu 2019 sakemm tlett verbali wara ddeċidiet tiddifferih sine die fl-10 ta' Ġunju 2019 fuq nuqqas ta' notifika tal-attriċi appellanti (ara fol 336 sa 338 tal-kawża 849/00 u fol 168 sa 170 tal-kawża 2186/00). Madanakollu l-atti taż-żewġ kawżi ħadu **<u>iktar min erba' snin</u>** minn meta ġie preżentant ir-rikors tal-appell fil-21 ta' April 2014 sakemm fit-20 ta' Lulju 2018 ġew effettivament imdaħħla fir-reġistru tal-Qorti tal-Appell biex jiġu hekk

appuntati (ara fol 311 u 330 fil-kawża 849/00 u fol 148 u 163 fil-kawża 2186/00).

71. Kif ġia ċitat supra fil-konsiderazzjonijiet ġurisprudenzjali, dan id-dewmien, indubjament riżultat ta' *"tagħbija żejda kronika" ta' każijiet, ma jiġġustifikax proċedimenti eċċessivament twal (QEDB, Probstmeier vs Il-Ġermanja, Nru 20950/92, 1 ta' Lulju 1997, paragrafu 64). L-istat huwa responsabbli għall-awtoritajiet tal-istat kollha – mhux biss il-qrati (498 QEDB, Martins Moreira vs Il-Portugall, Nru 11371/85, 26 ta' Ottubru 1988, paragrafu 60.)* [Ladarba huwa fuq l-Istati Membri li jorganizzaw is-sistemi legali tagħhom b'tali mod li jiggarantixxu d-dritt għal deċiżjoni finali fi żmien raġoevoli, l-eżistenza ta' ammont eċċessiv ta' xogħol ma jistax jittieħed in konsiderazzjoni (**Vocaturo v. Italy** § 17, **Cappello v. Italy** § 17)]*... L-Istati għandhom ifittxu modi sabiex jiġu żgurati li s-sistemi ġudizzjarji tagħhom ma joħolqux dewmien fil-proċedimenti.*" (Manwal dwar id-dritt tal-Unjoni relatat mal-aċċess għall ġustizzja, paġna 150-151; parenteżi ta' din il-Qorti).

72. Tabilħaqq, l-Istat għandu jadotta miżuri effettivi sabiex tiġi indirizzata din il-problema ta' *backlog* (**Zimmerman and Steiner vs Switzerland** gia ċitata). Kif sewwa rriteniet il-Qorti Kostituzzjonali fil-kawża **John Bugeja vs L-Avukat Generali et** ġia ċitata supra, "***d-dritt fundamentali ta' l-individwu li jkollu l-kawza tieghu mismugha u finalizzata eghluq iz-zmien ragonevoli, jimponi tassattivament fuq l-istat, li jrid josserva s-***

<u>Saltna tad-Dritt, l-obbligu li jkollu fis-sehh sistema efficjenti t' amministrazzjoni tal-gustizzja</u>. *... Fis-sistema taghna, huma z-zewg kolonni l-ohra ta' l-istat, cjoe` l-ezekuttiv u l-legislattiv, li ghandhom obbligu li jipprovdu r-rizorsi, l-istrutturi u l-ghodod l-ohra kollha necessarji biex il-Qrati jkunu f' pozizzjoni li jwettqu l-gustizzja fi zmien ragonevoli.*"

73. Din il-Qorti għalhekk tilqa' l-ewwel żewġ talbiet attriċi safejn jirrigwardaw dikjarazzjoni għal-leżjoni manifesta tal-jedd tar-rikorrenti taħt l-artikolu konvenzjonali u kostituzzjonali. Għaldaqstant sejra tgħaddi biex tqis it-talbiet rimedjali.

74. F'dan ir-rigward ġie ritenut li "*Skont il-Kostituzzjoni, kull persuna li tallega ksur ta' jedd fundamentali tista' titlob lil din il-Qorti "għal rimedju." (Art. 46(1)) li "tista' tagħmel dawk l-ordnijiet, toħroġ dawk l-atti u tagħti dawk id-direttivi li tqis xierqa sabiex twettaq, jew tiżgura t-twettiq" (Art. 46(2)) tal-istess jedd. Il-Kostituzzjoni tagħna ma timponi l-ebda limitu la għat-tip ta' rimedju li jista' jintalab u jingħata u lanqas għat-tip ta' ordni li tista' tagħti din il-Qorti sabiex tiżgura t-twettiq effettiv tar-rimedju li jogħġobha tagħti fid-diskrezzjoni assoluta tagħha. Ir-rimedju li tista' tagħti din il-Qorti skont il-Kostituzzjoni "is not restricted, as in some other constitutions, to named remedies." (J.J. Cremona, The Maltese Constitution and Constitutional History Since 1813, paġna 83, ippubblikat fil-1994). Cremona jammonixxi li "What on the practical plane gives special significance to the protection*

of these fundamental rights and freedoms is the provision which regulates their justiciability. Rights without remedies are of little practical value." [Ibid]

Skont il-Konvenzjoni, "Kull min ikollu miksura d-drittijiet u libertajiet tiegħu kontemplati f'din il-Konvenzjoni għandu jkollu rimedju effettiv quddiem awtorita` nazzjonali..." (Art. 13)." (**Michael Debarro vs Avukat tal-Istat**, Qorti Ċivili (Sede Kostituzzjonali), 11 ta' Frar 2021);

75. Skont il-QEBD l-artikolu 13 jippermetti lill-Istat jagħżel bejn żewġ tipi ta' rimedji effettivi għal-vjolazzjoni tar-rekwiżit tas-smiegħ xieraq fi żmien raġonevoli: rimedju preventiv u rimedju riparatorju, kompensatorju jew pekunjarju. Ir-rimedju preventiv huwa ddisinjat biex iħaffef il-proċeduri, fejn dawn ikunu għadhom pendenti. Dan sabiex ma jħallix li jsiru eċċessivament twal. Ir-rimedju riparatorju, kompensatorju jew pekunjarju jipprovdi rimedju għal dewmien *ex post facto*, jiġifieri għal dewmien li diġá seħħ, kemm jiekk il-proċeduri għadhom pendenti kif ukoll jekk dawn ikunu ġia ingħalqu (**Kudła v. Poland** [GC], 2000 § 159; **Mifsud v. France** (dec.) [GC], 2002 § 17, **Sürmeli v. Germany** [GC], 2006, § 99).

76. Il-QEBD spjegat li fejn sistema ġudizzjarja tiddifetta milli tħares ir-rekwiżit ta' żmien raġonevoli taħt l-Artikolu 6§1, ir-rimedju preventiv imfassal biex iħaffef il-proċeduri u ma jħallix li dawn isiru twal wisq huwa bla dubju u deċiżament l-aktar soluzzjoni effettiva (**Sürmeli v. Germany** [GC], 2006, § 100; **Wasserman v. Russia** (no. 2), 2008, § 47; **Burdov v. Russia** (no. 2), 2009, § 98; **Olivieri and Others v. Italy**, 2016, §45).

Rimedju bħal dan joffri vantaġġ indisputabbli fuq rimedju merament kompensatorju. Dan peress li l-effett ta' rimedju preventiv, b'differenza min dak kompensatorju, ma huwiex li jirrimedja biss il-ksur *a posteriori* iżda li jipprevjeni wkoll sejbien ta' vjolazzjonijiet suċċessivi fir-rigward tal-istess proċedimenti (**Giuseppina and Orestina Procaccini v. Italy** [GC], 2006, § 72; **Scordino v. Italy** (no. 1) [GC], 2006, § 183; **Hiernaux v. Belgium**, 2017, § 50). L-istess japplika għal-proċeduri konklużi b'sentenza finali iżda li għadha ma ġietx enforzata. Hawn il-QEBD tqis tal-akbar valur l-eżerċizzju ta' kwalunkwe mezz domestiku li jfittex jiżgura l-infurzar f'waqtu u b'hekk jiġi evitat ksur tar-rekwiżit taż-żmien raġonevoli (**Burdov v. Russia** (no. 2), 2009, § 98). Ġie ritenut madanakollu li, meta tingħata sentenza favur individwu kontra l-Istat, ta' l-ewwel m'għandux jiġi mġiegħel juża mezzi rimedjali preventivi bħal dawn. Dan għaliex huma primarjament l-awtoritajiet kompetenti tal-istat, u mhux l-individwu, li fuqhom jaqá d-dmir li jikkonformaw mas-sentenza mogħtija billi jenforzawha. Huma l-istess awtoritajiet kompetenti li għandhom jużaw il-mezzi kollha disponibbli fis-sistema legali domestika sabiex iħaffu l-infurzar, u b'hekk jipprevenjenu ksur tal-Konvenzjoni (**Akashev v. Russia**, 2008, §§ 21-22).

77. Filwaqt li rimedju preventiv huwa preferibbli, rimedju kompensatorju jistá xorta jitqies bħala effettiv meta l-proċedimenti jkunu diġa eċċessivament twal u m'hemm l-ebda rimedju preventiv disponibbli (**McFarlane vs Ireland** [GC] § 108; **Kudła v. Poland** [GC], 2000, § 158; **Scordino v. Italy** (no. 1) [GC], 2006, § 187). Madanakollu rimedju bħal

dan jitqies effettiv biss jekk ikun adegwat, xieraq, suffiċjenti u aċċessibli tenut kont tat-tul eċċessiv tal-proċeduri ġudizzjarji (**Mifsud v. France** (dec.) [GC], 2002, § 17). Il-QEBD hija għaldaqstant tenuta li tivverifika jekk il-mod li bih qed tiġi applikata u nterpretata l-liġi domestika joħloqx konsegwenzi li huma konsistenti mal-prinċipji tal-Konvenzjoni kif interpretati fid-dawl tal-ġurisprudenza tal-istess QEBD (**Burdov v. Russia** (no. 2), 2009, § 99). Il-QEBD stabbilit għal dan il-għan ħames kriterji ewlenin li rimedju kompensatorju għandu jissodisfa sabiex jitqies bħala effettiv (**Burdov v. Russia** (no. 2), 2009, § 99; **Valada Matos das Neves v. Portugal**, 2015, § 73; **Wasserman v. Russia** (no. 2), 2008, §§ 49-51). Dawn huma:

1. Azzjoni għal kumpens għandha tinstema fi żmien raġonevoli (**Scordino v. Italy** (no. 1) [GC], 2006, § 194);
2. Il-kumpens għandu jingħata minnufih, prinċiplament mhux iktar tard minn sitt xhur wara s-sentenza li tkun tgħat il-kumpens issir enforzabbli (**Scordino v. Italy** (no. 1) [GC], 2006, § 198);
3. Il-liġijiet proċedurali li jirregolaw azzjoni għal kumpens għandhom ikunu konformi mal-prinċipji ta' ekwitá garantiti bl-artikolu 6 tal-Konvenzjoni (**Scordino v. Italy** (no. 1) [GC], 2006, § 200);
4. Il-liġijiet li jirregolaw l-ispejjeż legali għandhom ifittxu li jevitaw milli jqiegħdu r-rikorrenti taħt piż eċċessiv fejn l-azzjoni tiegħu hija ġustifikata (**Scordino v. Italy** (no. 1) [GC], 2006, § 201);
5. Il-kumpens mogħti m'għandux ikun irraġonevoli meta mqabbel ma dak mogħti mill-QEBD f'każijiet simili (**Scordino v. Italy** (no. 1) [GC],

2006, §§ 202-206 and 213). Madanakollu, ammont ta' kumpens mogħti bħala rimedju fuq livell domestiku ma jiġix reż ineffettiv għax sempliċiment ma jkunx jikkorrispondi ma dak mogħti mill-QEBD f'każijiet simili (**Rišková v. Slovakia**, 2006, § 100; **Kaić and Others v. Croatia**, 2008, §§ 39 and 42). Hija l-kombinazzjoni ta' diversi fatturi flimkien li jistgħu jagħmlu r-rimedji ineffettivi. Il-Qorti sabet għalhekk ksur tal-artikolu 13 meta, fid-dawl tal-artikolu 6 § 1 rat li:

a. Fejn ir-rikorrenti ma jkunx irċieva kumpens suffiċjenti u lanqas ikunu ġew imħeffa l-proċeduri. Hemmhekk l-istess kumpens li, fiċ-ċirkostanzi partikolari tal-każ, kien ikun mod ieħor jitqies effettiv, jiġi reż ineffettiv (**ibid**., §§ 43-44); u
b. Fejn ma setax jinkiseb rimedju malajr flimkien ma għoti insuffiċjenti ta' danni (**Wasserman v. Russia** (no. 2), 2008, §§ 54-58).

78. Ġie rakkomandat li, bħala soluzzjoni ideali għal-problema ta' dewmien eċċessiv, iż-żewġ forom ta' dawn ir-rimedji jiġu kkombinati flimkien (ara **Recommendation *Rec(2004)6* of the Committee of Ministers to member states on the improvement of domestic remedies** *(adopted by the Committee of Ministers on 12 May 2004, at its 114th Session)*.

79. Ċerti Stati bħal l-Awstria, il-Kroazja, Spanja, Polonja u Slovakja għażlu li japplikaw din it-tip ta' soluzzjoni (**Cocchiarella v. Italy** [GC], 2006,

§ 77; **Scordino v. Italy** (no. 1) [GC], 2006, § 186). Stati bħal dawn li jikkombinaw dawn iż-żewġ rimedji jistgħu jagħtu ammonti li huma inqas minn dawk mogħtija mill-QEBD. Madankollu, l-ammont m'għandhux ikun irraġonevoli meta mqabbla mas-sentenzi mogħtija mill-istess QEBD f'każijiet simili (ibid., § 213). Difatti fil-kawża **Rutkowski and Others v. Poland**, 2015 (§§ 176 and 181-186), il-QEBD sabet li l-kumpens mogħti lill-ewwel rikorrent ammonta għal 5.5% biss ta' dak li l-QEBD kienet tagħtih kieku ma kienx hemm rimedju domestiku. Hija għalhekk ikkonkludiet li dak l-ammont ma kienx jikkostitwixxi rimedju xieraq u suffiċjenti biex jikkumpensa għat-tul eċċessiv tal-proċedimenti.

80. Il-QEBD irriteniet li Stati Membri jistgħu wkoll jgħażlu li jintroduċu rimedju kompensatorju biss, mingħajr ma' dak ir-rimedju jitqies bħala ineffettiv (**Mifsud v. France** (dec.) [GC], 2002; **Scordino v. Italy** (no. 1) [GC], 2006, § 187; **Burdov v. Russia** (no. 2), 2009, § 99; **Hiernaux v. Belgium**, 2017 §§ 59-62). L-Italja huwa eżempju ta' Stat li għażel li jintroduċi biss rimedju kompensatorju permezz tal-Att ta' Pinto tal-24 ta' Marzu 2001 li provda mezz ta' rimedju lil vittmi ta' proċeduri irraġonevolment twal.

81. Ġie stabbilit li fejn stat bħal dan ikun ħa l-pass sinjifikanti li jintroduċi fil-liġi domestika tiegħu rimedju ta' kumpens, il-QEBD għandha tħallilu marġni ta' apprezzament aktar wiesgħa. Dan sabiex tippermettilu jorganizza dan ir-rimedju in konsistenza mal-prassi u s-sistema legali

tiegħu stess u b'mod konsan mal-i*standards of living* fil-pajjiż in kwistjoni (**Cocchiarella v. Italy** [GC], 2006, § 80). L-effettivitá ta' kumpens tiddependi mil-karatteristiċi partikolari tar-rimedju domestiku. Ir-rimedju mogħti abbażi tal-liġi domestika għandu madanakollu jibqa wieħed effettiv, adegwat u aċċessibli (**Scordino v. Italy**, 29 Mar. 2006, §195). Difatti l-QEBD sabet li r-rimedju introdott fl-Italja permezz tal-Att ta' Pinto ma kienx jissodisfa dawn l-kriterji prinċipalment minħabba dewmien eċċessiv fil-proċeduri għall-għoti ta' kumpens u minħabba ammonti ta' kumpens baxxi. Dawn iż-żewġ kunsiderazzjoni għamlu r-rimedju ineffettiv, mhux xieraq u insuffiċjenti. Fis-sentenza **Scordino v. Italy** ġia riferuta, u tmien sentenzi oħra mogħtija fl-istess jum (**Riccardi Pizzati, Musci, Giuseppe Mostacciuolo** (Nos. 1 and 2), **Cocchiarella, Apicella, Ernestina Zullo, Giuseppina and Orestina Procaccini v. Italy**, 29 ta' Marzu 2006), il-QEBD għalhekk iċċarat ir-rekwiżiti li għandhom jiġu sodisfatti (ġia esposti supra) biex rimedju kompensatorju jitqies effettiv, b'mod partikolari, li għandu jitħallas ammont raġonevoli fi żmien daqstant ieħor raġonevoli.

82. Fir-rigward ta' danni pekunjarji, il-QEBD għarfet li l-qrati huma kjarament f'pożizzjoni aħjar biex jiddeterminaw l-eżistenza u l-quantum. Hija għalhekk ħalliet f'idejn il-Qrati nazzjonali sabiex jiddeterminaw l-ammont xieraq ta' danni pekunjarji bħala rimedju effettiv għal-ksur ta' smigħ xieraq fi żmien raġjonevoli, dment li l-proċedura applikata hija konformi mal-prinċipji ta' ekwitá garantiti bl-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni:

"*With regard to the concern to have a remedy affording compensation that complies with the reasonable-time requirement, it may well be that the procedural rules are not exactly the same as for ordinary applications for damages. It is for each State to determine, on the basis of the rules applicable in its judicial system, which procedure will best meet the compulsory criterion of "effectiveness", provided that the procedure conforms to the principles of fairness guaranteed by Article 6 of the Convention*." (**Scordino vs Italy** (No 1) [GC] §200, sottolinear ta' din il-Qorti).

83. Għal dak li jirrigwarda danni morali, il-QEBD fl-istess sentenza kompliet tistqarr f'para 204 u 205 is-segwenti:

"*Regarding non-pecuniary damage, the Court – like the Italian Court of Cassation (see its judgment no.8568/05, paragraph 70 above) – assumes that there is a strong but rebuttable presumption that excessively long proceedings will occasion non-pecuniary damage.* ***It also accepts that, in some cases, the length of proceedings may result in only minimal non-pecuniary damage or no non-pecuniary damage at all*** *(see Nardone, cited above).* ***The domestic courts will then have to justify their decision by giving sufficient reasons.***

Moreover, in the Court's view, the level of compensation depends on the characteristics and effectiveness of the domestic remedy." (emfażi u sottolinear tal-Qorti)

84. Malta s'issa għad m'għandha l-ebda qafas legali li jistabbilixxi u jirregola r-rimedji effettivi għal-vjolazzjonijiet tar-rekwiżit ta' żmien raġonevoli sanċit fl-artikolu 6 § 1 tal-Konvenzjoni u l-artikolu 39 tal-Kostituzzjoni. Id-determinazzjoni ta' dawn ir-rimedji hija għalhekk imħollija kompletament f'idejn l-eżerċizzju diskrezzjonali tal-Qrati Kostituzzjonali, dment li l-istess iħarsu l-kriterji kif stabbiliti mill-QEBD suesposti.

85. Il-Qorti Kostituzzjonali fis-sentenza **John A. Said pro et noe vs L-Avukat Generali** datata 11 ta' Novembru 2011 kwotata wkoll mill-Avukat tal-Istat fin-nota tiegħu a' fol 132, applikat il-fehema li "*f'kazijiet bhal dawn fejn jirrigwarda dewmien, il-Qorti Kostituzzjonali generalment ma takkordax danni materjali biex ikopru danni allegatament sofferti imma taghti kumpens bhala danni morali biex jaghmel tajjeb ghal lezjoni kostituzzjonali. Il-Qorti Kostituzzjonali ma takkordax danni civili.*" (ara wkoll is-sentenza **Gasan Enterprises Limited vs. Awtoritá ta' Malta dwar l-Ambjent u l-Ippjanar**, Qorti Kostituzzjonali, 3 ta' Frar 2009 ċitata wkoll mill-Avukat tal-Istat fl-istess nota a' fol 132).

86. Ir-rikorrenti iżda qegħdin, inter alia, jippretendu danni materjali fl-ammont ta' €135,478 rappreżentanti telf finanzjarju li ġarrbet il-kumpanija tagħhom bl-isem Jagrove Services Limited (ara prospett a' fol 73 u l-affidavits tar-rikorrenti a' fol 16 u 48). Din il-kumpannija ġiet stralċjata f'Ottubru tas-sena 2019 (ara Dok PB9 a' fol 41). Skont ir-rikorrenti, dan l-allegat telf finanzjarju seħħ konsegwenza tal-mandati ta' sekwestru

kawtelatorji li l-attriċi istitwiet kontra r-rikorrenti fit-13 ta' Settembru 2000 u 29 ta' Settembru 2000. Dan sabiex tqiegħed fiż-żgur il-pretensjonijiet tagħha mitluba fil-kawżi rispettivi 849/00 u 2186/00 hawn ilmentati, hekk kif jipprovdu l-artikoli 829 et seq tal-Kap. 12 tal-Liġijiet ta' Malta (ara Dok A u B a' fol 75 u 77). Dawn il-mandati ġew imneħħija b'digriet tat-22 ta' Mejju 2020 fuq talba tar-rikorrenti magħmula fit-23 ta' Diċembru 2019 għal ħruġ tal-kontromandat (ara Doks C u D a' fol 80 u 83).

87. Il-Qorti mill-ewwel ssib li r-rikorrenti m'għandhomx raġun jippretendu dan l-ammont. Il-mandati damu daqshekk in vigore mhux minħabba d-dewmien tal-kawżi hawn ilmentati iżda frott l-aġir tar-rikorrenti stess li għogobhom jippreżentaw ir-rikors għar-revoka fi stadju daqshekk tardiv. Ma hemm xejn fl-artikolu 836 tal-Kap. 12 li kien jimpedixxi lir-rikorrenti milli jippreżentaw rikors għar-revoka ferm qabel it-23 ta' Diċembru 2019, waqt li kienu għadhom qed jinstemgħu l-proċeduri hawn ilmentati. A tenur tal-imsemmi artikolu 836, ir-rikorrenti qua konvenuti fil-kawżi msemmija, kellhom il-jedd jippreżentaw ir-rikors "***lill-qorti li tkun qegħda tittratta l-kawża***" fejn fih jitolbu li l-att kawtelatorju jiġi revokat għal xi waħda mir-raġunijiet hemm elenkati. Minflok ma fittxew jippreżentaw kontro-mandat fi stadju bikri tal-proċeduri, r-rikorrenti inspjegabbilment ħallew dan iż-żmien kollu jgħaddi sakemm iddeċidew jippreżentawh fit-23 ta' Diċembru 2019, jiġifieri ftit jiem wara li s-sentenzi saru res judicata fl-10 ta' Diċembru 2019. Ir-rikorrenti Colette Berman illimitat ruħha biss sabiex, b'rikors intavolat fis-7 ta' Settmbru 2009, titlob li tipperċepixxi s-somma ta' €698.81

kull xahar mis-salarju tagħha ai termini tal-artikolu 381 u 382 tal-Kap. 12 (ara gazzetta tal-gvern Dok CB3 a' fol 68). Ċertament ma jistgħax jingħad għalhekk li l-istat huwa responsabbli għad-danni subiti mir-rikorrenti konsegwenza tal-mandati kawtelatorji. Kif ġia kkunsidrat supra, l-Istat ma jinżammx responabbli għal dewmien ikkawżat b'riżultat ta' l-aġir tal-parti li qed tilmenta. Dan peress li l-kondotta tal-parti msemmija tikkostitwixxi fatt oġġettiv li l-istat m'għandux kontroll fuqha u li għalhekk ma jistax jiġi attribwit lilu (**Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania** [GC], §211; **Poiss v. Austria** § 57; **Wiesinger vs Austria** § 57; **Humen v. Poland** [GC] § 66 ġia ċitati supra).

88. Fl-affidavit tagħha r-rikorrenti Colette Berman targumenta li d-dewmien eċċessiv tal-proċeduri ċivili imsemmija bħala kaġun dirett tal-kundizzjonijiet mediċi ta' fibromylagia, artrite u sistema kronika ta' immunita' baxxa li hija sfortunatament intlaqtet minnhom kif ukoll tal-ħtieġa li hija tieħu mediċina fluoxetine (Prozac) għal kważi għaxar snin (ara affidavit a' fol 50). Iżda dan il-mard u l-ħtieġa għal din il-mediċina ma kienu invokati mir-rikorrenti fl-ebda stadju tal-proċeduri ċivili mertu ta' dawn il-proċeduri. Ma hemm l-anqas il-minimu ta' aċċenn fl-atti ta' dakwk il-Kawżi, li kif ser ikun spjegat setgħu għenu biex ikunu aċċelerati dawk il-proċeduri. Dik il-Qorti ma inġabitx a' konjizzjoni ta' dawn iċ-ċirkostanzi.

89. Huwa minnu li r-rikorrenti pprotestaw ruħhom għad-dewmien fit-13 ta' Jannar 2005 u iżda dan għamluh unikament minħabba l-ispejjeż (ara

verbal tas-seduta quddiem l-Assistent Ġudizzjarju a' fol 251 fl-atti tal-kawża 849/00 u a' fol 99 fl-atti tal-kawża 2186/00). Mingħajr din l-oppozizzjoni dawk il-proċeduri kienu deċiżament jiġu afflitti b'iktar dewmien. Li kieku ma għamlux probbabilment il-Qorti ma kienetx tagħlaq l-istadju tal-provi iżda tibqa' tiddiferixxi l-każ għall-informazzjoni ulterjuri. Li kieku r-rikorrenti opponew jew b'xi mod ieħor ilmentaw fuq id-dewmien minħabba l-mard u l-ansjeta' imsemmija f'din il-Kawża, kif aċċennat il-proċeduri ċivili kienu possibilment jitħaffu iktar. Dan in-nuqqas mir-rikorrenti, għalkemm ma titfax ħtija fuqhom għad-dewmien kawżat, "***ghandha jkollha relevanza għal-likwidazzjoni tal-kumpens lilhom dovut*" (Iris Cassar et vs. Avukat Ġenerali**, ċitata supra).

90. Il-Qorti hija tal-fehma li biex persuna teżiġi danni morali speċjali minħabba mard ta' kull xorta b'riżultat tad-dewmien, dik il-persuna riedet b'xi mod timmanifesta dan fl-atti tal-proċeduri li ħadu daqstant żmien. Fin-nuqqas ta' dan, il-Qorti takkorda biss danni morali ġenerali għall-inkonvenjenza u l-ansjeta' li d-dewmien ikun ikkaġuna lir-rikorrent. Sabiex tagħmel dan, il-Qorti ma għandhiex bżonn provi materjali għaliex id-dewmien irraġjonevoli fih innifsu huwa prova inkonfutabbli li xi xorta ta' danni irid jingħata.

91. Pero' danni għal mard hija ħaġa oħra. Aktar u aktar meta f'dawn il-proċeduri ma ġew prodotti ebda provi konkreti u mediċi tal-mard li qed tillamenta minnu r-rikorrenti. Di piu' irid ukoll jiġi stabbilt medikament in-

ness kawżali bejn id-dewmien u l-mard. Dan sta għall-professjonisti li għiduh. F'din il-Kawża ma tressaq ebda tabib jew speċjalista biex jagħti xi spjega f'dan ir-rigward. F'ċirkostanzi bħal dawn il-Qorti ma tistax toqgħod fuq il-kelma tal-persuna iżda jkun jeħtieġilha provi ċari ta' natura medika.

92. Il-Qorti sejra għaldaqstant, u in konformi ma dak stabbilit b'mod ġenerali fis-sentenza su ċitata **John A. Said pro et noe vs L-Avukat Ġenerali**, takkorda danni morali favur ir-rikorrenti biex jagħmel tajjeb għal din il-leżjoni kostituzzjonali manifesta.

93. Il-Qorti qieset li l-proċeduri damu 18-il sena pendenti. Temmen li fid-dawl tal-materjali kienu jittrattaw ma kienitx kumplessa bil-mod li ma setgħetx tinata' fl-iqsar żmien possibbli. Fiċ-ċirkostanzi ż-żmien ta' ħames snin kien ikun wieħed raġjonevoli. Għalhekk fid-dawl tat-tagħlim ġurisprudenzjali fuq imsemmi din il-Qorti tħoss li l-għotja ta' €2,500 għal kull sena ta' dewmien bħala dani morali tkun ġusta fiċ-ċirkostanzi. Dan ifisser li tenut kont taċ-ċirkostanzi din is-somma multiplikata għal 13-il sena rappresentanti in-numru ta' snin in eċċess hija ġustifikabbli. Dan ifisser li din il-Qorti qed tillikwida bħala danni morali sofferti mir-rikorrenti fl-ammont ta' ħamsa u tletin elf euro (€35,000).

94. Billi ż-żewġ proċeduri huma illum konklużi, ma hemm l-ebda rimedju preventiv li l-Qorti tista' tipprovdi.

<u>Decide</u>

Għaldaqstant u għar-raġunijet fuq imsemmija, il-Qorti qiegħdha taqta' u tiddeċiedi din il-kawża billi;

Tilqa' l-ewwel talba u tiddikjara li d-dritt fundamentali tar-rikorrenti għal smigħ xieraq fi żmien raġonevoli kif provdut f'Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u f'Artikolu 6 (1) tal-Konvenzjoni Ewropea għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali kif inkorporata fil-Liġijiet tagħna mill-Kapitolu 319, ġie vjolat bid-dewmien tal-kawża fil-Prim Awla tal-Qorti Ċivili (Referenza numru 849/2000/1) fl-ismijiet Rachelle Buttigieg vs. Paul u Colette konjugi Berman;

Tilqa' t-tieni talba u tiddikjara li d-dritt fundamentali tar-rikorrenti għal smigħ xieraq fi żmien raġonevoli kif provdut f'Artikolu 39 tal-Kostituzzjoni ta' Malta u f'Artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropea għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali kif inkorporata fil-Liġijiet tagħna mill-Kapitolu 319, ġie vjolat bid-dewmien tal-kawża fil-Prim Awla tal-Qorti Ċivili (Referenza numru 2186/2000/1) fl-ismijiet Rachelle Buttigieg vs. Paul u Colette konjugi Berman u s-soċjetá Jagrove Services Ltd;

Tilqa' t-tielet talba u tillikwida ammont ta' danni morali fl-ammont ta' ħamsa u tletin elf ewro (€35,000);

Tilqa' r-raba talba u tikkundanna lill-intimat iħallas is-somma hekk likwidata bl-imgħax legali mill-presenti sal-pagament effettiv;

Tiċħad il-ħames talba billi ma hemm l-ebda rimedju, provvediment, ordni jew direttiva oħra li din il-Qorti tista' tagħti ladarba l-proċeduri hawn ilmentati huma llum ormai konklużi.

L-ispejjeż għandhom jiġu sopportati mill-intimat Avukat tal-Istat.

Imħallef Toni Abela

Deputat Reġistratur